

TAUTOS GYVATOS GIESMĖ

Kūrėjas ir kūrinys

Vienas iš įdomiausių mūsų senosios poezijos kūrinių yra „Šlovė žemaičių“. Tai tikras mūsų XIX amžiaus pradžios patriotų himnas. Jo autorius buvo jaunas Vilniaus universiteto studentas Simanas Stanevičius (1799–1848).

Tai buvo veikiausias ir gambiausias ano meto mūsų rašytojas ir lietuviškojo sąjūdžio dalyvis. Deja, apie jo gyvenimą žinių ne per daugiausia turime. Jo biografijoje tebėra daug didelių spragų. Netgi jo gimimo ir mirties datos palyginti ne per seniai tepaaiškėjo mūsų raštijos istorikams. Ilgai būta įvairių klaidingų nuomonių apie Stanevičių. Antai jis buvo laikomas kunigu ar net vadinamas profesoriumi, klaidingai supratus jo dainų rinkinio antraštės žodžius: „...išduotas per Simaną Stanevičių, mokslininką literatūros ir gražiųjų prityrimų“.

Simanas Stanevičius gimė 1799 X 26 Viduklės parapijoje, Kanapėnuose. Mokėsi Kražių gimnazijoje. Pasižymėjo gabumu. Per metinius gimnazijos pasirodymus mokslą baigiant būdavo drauge su kitais geraisiais mokiniais apdovanojamas ar įrašomas gimnazijos aukso knygon. Buvo paskirtas mokinių prižiūrėtoju (*dozorca domowy*) ir giriamas už pavyzdingumą. Gimnaziją pabaigė 1821 m. Dėl lėšų stokos, kaip, tarp kitko, savo akte pažymėjo mokyklų vizitatorius, Stanevičius negalėjo vykti Vilniun studijuoti. Vis dėlto 1822 m. rudenį jau randame jį įsirašiusį Vilniaus universiteto Literatūros ir dailių menų (arba, kaip jis pats rašė, Literatūros ir gražiųjų prityrimų) fakultetan. Baigęs mokslus, iš Vilniaus į Žemaičius tesugrįžo ne anksčiau kaip 1830 m., nes 1829 II 29 dar skolinosi, kaip iš bibliotekos įrašų knygos matyti, Daukšos postilę. Grįžęs į Žemaičius, savo amžių nugyveno pas grafus Platerius ir 1848 II 27 nuo džiovos mirė Stemplių dvare Švėkšnos parapijoje.

Stanevičius buvo ypač susibičiuliavęs su Jurgiu Plateriu (1810–1836), kurio gražią lituanistinę biblioteką tvarkė ir vėliau pagal savininko testamentą paveldėjo. Dėl vyresnio ir jau pasireiškusio lituanistiniais darbais Stanevičiaus neabejotinos įtakos Plateris ir pats susidomėjo lietuvių kalba ir istorija; buvo netgi nuvažiavęs Karaliaučion, kur susipažino su ano meto lituanistikos įžymybe Liudu Rėza. Labai galimas dalykas, kad Stanevičius bus parašęs gražų Platerio nekrologą (išsp. *Kurjer Litewski*, 1836), iškeliantį velionies taurų charakterį ir jo lituanistinius darbus.

Kaip nurodoma viename sename anoniminiame rankraštyje apie Stanevičių, jis atvykęs Vilniun drauge su Jurgiu ir Kazimieru Plateriais, drauge su jais ir grįžęs į Žemaičius. Neturtingasis Stanevičius, matyt, bus buvęs Plateriukų namų mokytoju, nes, jam įstojus universitetan, žymiai jaunesni už jį Plateriukai dar kelerius metus mokėsi Vilniaus gimnazijoje.

Gyvendamas Vilniuje, Stanevičius labai veikliai reiškėsi mūsų raštijoje. Apie vėlesnį jo gyvenimo laikotarpį ir darbus, likusius rankraščiais ir turbūt didžiąja dalimi dingusius, žinių, deja, nebedaug beturime. Ir labai gaila, nes Stanevičius viršijo daugumą kitų ano meto mūsų rašytojų savo išsilavinimu, blaiviu ir kritiškai moksliniu požiūriu į istorijos dalykus, savo dailia lietuvių kalba, nemenku literatūriniu talentu ir estetiniu skoniu. Lietuvos istorikas Mykolas Balinskis statė (1846 m.) Stanevičių lietuvių rašytojų priešakin, o jau po jo minėjo Pošką, Strazdą ir kitus.

Stanevičius pasireiškė įvairiose mūsų raštijos srityse. Platiems liaudies sluoksniams buvo skirta S. S. Žemaičio (t. y. Simano Stanevičiaus) iš lenkų kalbos versta ir 1823 m. Vilniuje išspausdinta knygelė *Apey darima walge ysz kiarpu Islandu pagal datirima Teodora Branderburga Aptiekortaus Mohilawe*. Ši dabar gal keistokai atrodanti knygelė buvo kilusi iš susirūpinimo rasti kokį nors sveikatai nežalingą surogatą, kurį galima būtų primaišyti prie miltų kepančią duoną, kai nederliaus metais stigidavo javų. Tas leidinukas buvo Vidaus reikalų ministerijos (Stanevičius rašo: *par ministerium reykātu numyniu*)

platinama visoje Rusijoje. 1822 m. pasirodė jos lenkiškas vertimas, kurį Vilniaus generalgubernatorius liepė, pakankamą skaičių išspausdinus, išsiuntinėti Vilniaus ir Gardino gubernijų maršalkoms ir kunigams. Matyt, Stanevičius bus ir vertęs tą knygėlę valdžios pavestas.

Vadovėlinio pobūdžio dalykas buvo Charles'io Lhomond'o (Šarlio Liomono) *Historyja Szwenta ysz łotynszka lieżuwia perdieta ant żemayteyszka par Symona Stanewicze Żemayty* (išsp. 1823). Knygelės gale buvo pridėtas lietuviškas-lenkiškas žodynėlis. Įdomu pažymėti, kad Stanevičius pasirinko versti ne bet kokį, o žinomą vadovėlį, vartojamą Prancūzijos mokyklose, o Varšuvos švietimo komisijos priskirtą prie rinktinių knygų, kurios turėjo būti mokyklų bibliotekose.

Kaip ir daugelis ano meto mūsų rašytojų, Stanevičius labai rūpinosi lietuvių kalba, ir jis ją tyrinėjo. Deja, jo nebaigtas žodyno rankraštis (ligi L raidės) yra dingęs. Išliko jo ištaisyta sena jėzuitų gramatika (*Universitas linguarum Lituaniae*), nes buvo 1829 m. išspausdinta: *Trumpas pamokmtas kalbos lituwyszkos arba żemaytyszkos nuo nekurio nobażna ysz draugistes Jezaus kunyga łotynszkay paraszitas yr spaustas Wyjlniuj metusi 1737, dabarcziui atrastas yr ysznauja swietuy paroditas*. Labai įdomi yra Stanevičiaus prakalba (1827 III 8), iš kurios matome, kad jis ne tik mylėjo lietuvių kalbą ir norėjo ją ugdyti, bet ir aiškiai nusivokė, kaip tai reikia daryti. Nusiskundžia Stanevičius ano meto mūsų religinių knygų kalba: „Rašome taigi kaip mokame, idant tikt nuo avių savo, apie kurių išganymą rūpinamės, suprantami būtumbėm. Ta yra priežastis, dėl kurios kalba lietuviška Žemaičiuose, o dar labiau Lietuvoje taip nupuolė, jog niejokiu puikiu ir išmintingu raštu nei gražia ir taikia iškalba pasigirti negalime.“ Nurodo ir būdą kalbai gerinti: „Jei taigi norime šelpti savo kalbą, surasti jos pamestus ir užmirštus žodžius, reik mums rūpesningai ieškoti senovės lietuviškų raštų.“ Surašęs visą eilę mūsų senųjų ir „lietuvininkų Prūsų“ knygų, Stanevičius pažymi: „Paminėtos taigi knygos yra dėl mūsų kaip girios kokios arba medžiai [Stanevičius rašo: *medei*] liemeningi, kur kožnas reikalui savo tam tikrą medegą rasti ir pagal savo tikslą rūmą suręsti galėsi.“ Ypač iškelia Daukšą: „...pirmiausių vietą ir didžiausių verčių duodame sakymams Daukšo.“ Žinoma, dabar tai bėra paprasta vadovėlinė tiesa kiekvienam bent kiek susipažinusiame su mūsų raštijos istorija. Betgi Stanevičius nei mokykloje, nei universitete apie tai negirdėjo nei pagaliau negalėjo to sužinoti iš vadovėlių ar iš filologinių knygų. Jis pats turėjo tirti mūsų senuosius raštus ir savarankiškai daryti išvadas. Tai dar labiau išryškina to jauno studento didelę nuovoką lietuvių kalbos dalykuose. Taip labai vertindamas Daukšą, Stanevičius jau 1823 m. buvo perspausdinęs Daukšos postilės ištraukas.

Pasidavęs bendram lituanistiniam sąjūdžiui, Stanevičius negalėjo nesidomėti ir Lietuvos praeitimi. Mykolas Balinskis savo žinomame Lietuvos istorijos veikale (1846) labai dėkojo Stanevičiui už „vertingiausias žinias ir paaiškinimus, liečiančius Žemaitiją, kuriuos mums teikė su retu ir karščiausiu paslaugumu“. Stanevičius susirašinėjo ir su populiariuoju mūsų istoriku Teodoru Narbutu.

Ano meto mūsų istorijos mėgėjų dėmesį itin traukė lietuvių mitologija. Deja, dažniausiai buvo naiviai kartojamos tos nesąmonės, kurios buvo gausiai randamos senuose Motiejaus Strijkovskio, Jono Lasickio, Kristupo Hartknocho ir kt. veikaluose. Stanevičius ėmėsi panagrinėti tuos šaltinius ir įvertinti jų patikimumą. Apie tai jis rašė ilgesnį tyrinėjimą. To veikalo, lenkiškai rašyto ne anksčiau kaip 1838 m., rankraštis buvo laimingai aptiktas ir atiduotas Vilniaus Lietuvių mokslo draugijos bibliotekai, kuri vėliau buvo pavesta Lietuvos mokslo akademijai. Tame veikale visu ryškumu išskyla blaivus mokslinis Stanevičiaus kritiškumas, kuris tuo nuostabesnis, kad anais laikais plačiai garsėjo Teodoro Narbuto turtingasis tariamųjų senovės lietuvių dievų ir dievukų Olimpas, paskui Juozo Kraševskio *Vytolio raudos* dar daugiau išpopuliarintas. Stanevičius nepabijojo aštriai kritikuoti Narbutą. Jis prikišo Narbutui lietuvių kalbos nemokėjimą, iškraipymą ar net ir prasimanymą dievų vardų, kurių nežinojusi nė viena kronika. Narbuto cituotasis padavimas apie didvyrį Vytolfą esąs panašus į *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakas. Netiki Stanevičius ir XVI a. Prūsijos kronikininko Simano Grunau suteikta žinia apie Romuvos šventyklą ir pagonišųjų dievų trejybę; iš kur Grunau galėjęs žinoti apie dalykus, buvusius prieš 500 metų, jei kiti šaltiniai apie tai nieko nekalba? Daugiausia dievų surašęs Lasickis, bet ir daugiausia klaidų pridaręs. Jis paprastus lietuvių kalbos žodžius, dažnai dar sudarkytus dėl kalbos nemokėjimo, laikęs dievų vardais. Antai, *Breksta* anaipol ne deivės vardas, kaip rašęs Lasickis, o paprastas veiksmazodis – *brėkšta*. Įdomu pastebėti, kad vėliau

Antonis Mierzyński (Mežynskis) panašiai kritikavo Lasickį. Kitiškai žiūrėjo Stanevičius ir į Daukantą; antai apie jo *Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių*, kad ir neminėdamas nei autoriaus, nei antraštės, rašė Narbutui (1836 X 10), kad tas veikalas nieko naujo neduodąs, nes esąs daugiau retorinio negu mokslinio pobūdžio.

Tokios pat kritiškos buvo Stanevičiaus pažiūros ir į dainas. Tuo metu, kai Daukantas rašė, kad „senų dienų dainos gal daug atminimų ir palaikų senovės rodyti, kurias dar šiandien noris retai, bet daugio vietų tebdainuoj“; kai Narbutas dažnai rėmės tariamai senoviškomis lietuvių dainomis, pvz., 1817 m. viename Vilniaus laikraštyje pasakodamas tariamą raseiniškių dainą apie senovės legendinių atėjų kelionę Nemunu ir Dubysa ir naiviai aiškindamas Seredžiaus, Čekiškio ir kitų padubysio miestelių vardų kilmę; kai visuotinai buvo skelbiama, kad dainos – svarbus istorijos šaltinis; kai Vilniaus universiteto literatūros profesorius Leonas Borovskis aiškino, kad, būdami uolesni, mes gal dar galėtume rasti senoviškų pasakojimų, religinių giesmių ir istorinių padavimų, kurie būtų verti lyginti su gražiomis anglų baladėmis ir trubadūrų poezija; kai lenkų romantikas Kazimierz Brodziński (Kazimežas Brodziński) svajėjo apie galimumą rasti slavų Homerą ir slavišką *Iliadą*; kai visoje Europoje romantinės nuotaikos pagauti žmonės ieškojo žilos senovės poezijos, nebijodami net falsifikuoti, kaip, pvz., čekas Václavas Hanka, kuris 1817 m. paskelbė radęs vienos bažnyčios pastogėje tariamai XIII a. čekų poezijos rankraštį (vad. *Kralovedrovsky rukopis*); kai mūsų Rėza negalėjo atsispirti tai visuotinei pagundai sendinti dainas, – tuo laiku Stanevičius savo 1829 m. Vilniuje išspausdinto dainų rinkinio (*Daynas Žemayciu surinktas yr yszdutas par Symona Stanewicze Mokslynynka lyteraturas yr graziuju prytyrimu*) prakalboje šalta tvirtino:

Tikėtisi, idant būtų dainos nuo karžygių senovės lietuvių ir žemaičių, kurias dainavo vaideliotai, mūsų žemės vyresnieji ir dainininkai, yra tuščia dingstis. Vaikai, savo tėvų dainas atkartodami, vadin tai senovės dainomis ir nor jas užmiršti; ko taigi benorėti, idant dainos vaideliotų, pirm 400 ir 500 metų dainuojamos, šandie pažįstamos būtų? Mažne be abejojimo galiu sakyti, jog visos šiandien randamos žemaičių dainos nėr ankstybesnės už paskutiniąsias kares švedų su lenkais pradžioj XVIII amžiaus, kurios baisingu žemaičių žemės per badą ir marą ištrėmimu yra minėjamos.

Spausdindamas žemaičių dainas (iš viso 30), Stanevičius padarė griežtą jų atranką; nepateko jo knygon „vienos iš jų dėl to, jog buvo per daug naujos ir svetimais žodžiais perpildytos; kitos dėl to, jog be rokundo ir bylos iš dviejų ir trijų dainų sudėtos rodėsi; kitos dėl statumo nieko sumaningo neturinčios“. Priekabūs Nesselmannas (Neselmanas) Stanevičiaus rinkinį labiau vertino už žinomąjį Rėzos dainyną.

Kas labiausiai rūpėjo Stanevičiui, rodo šie jo prakalbos baigiamieji žodžiai: „...geistinas yra daiktas, idant visiškas gražesniųjų dainų žemaitiškų surinkimas ištiktas ir išspausstas būtų.“ Ir tikrai, visos jo rinkinio dainos yra labai gražios; tarp jų yra ir tokie mūsų liaudies poezijos perlai kaip „Aš padainuosiu dainų dainelę, / Aš – dainų bernužėlis“, „Ko liūdi, putinėli, ko liūdi? / Ko liūdi, žaliūkėli, ko liūdi?“ ir kt.

Stanevičius pasirūpino, kad būtų išleistos ir jo rinkinio dainų melodijos. Jas užrašė Ferdinandas Ivanavičius. Knygelė buvo išspausdinta Jurgio Platerio lešomis Rygoje 1833 m.; Stanevičiaus prakalba rašyta Vilniuje jau 1829 XI 24, o cenzūros leidimas duotas 1829 XII 5.

Pasireiškė Stanevičius ir savo originalia poezija. 1829 m. Vilniuje buvo išspausdintos *Szeszes pasakas Symona Stanewiczes Žemaycze Ir antra szeszes Kryżzia Donatayczia Lituwynynka Prusa*. Knygelės prakalbą, kuri „raszita Wylkmergiej’ M. 1828 Mienesiej Byrzela dinoj 27“, pasirašo „J. J. W. Lituwys nu Szwentos Upes kraszta“. Betgi dėl to leidėjo kyla rimtų abejonių. Nors jis pats ir vadina save ukmergiečiu, atseit aukštaičiu, arba, pagal ano meto terminologiją, – lietuviu, bet prakalboje kreipiasi tik į žemaičius: „Šitai, mieli žemaičiai [rašo: žemaitėi], jums pasakas į rankas duodame...“ Be to, nuolat tik ir mini žemaičių žemę, žemaitišką kalbą, garbingus žemaičių raštininkus; tvirtina „kaipo dar nebuvusys Žemaičiuose“, o pats rašo tikrai žemaitiškai. Tad nors jis ir sako, kad negalėjęs „iš niekur dasižinoti“, ar Stanevičius „daugiau tur surašytų pasakų? ar ir dabarčio vis rašo“, bet toji knygelė, kaip atrodo, nebus buvus išspausdinta be Stanevičiaus žinios, kuris tada tebegyveno Vilniuje

ir 1829 m. spausdino kitas savo knygeles. Kyla netgi įtarimas, ar nebus pats Stanevičius prisidengęs anuo slapyvardžiu, juoba kad ir prakalba rašyta ta pačia Raseinių tarme (*dyna, gysmė, visyms...*) kaip ir kiti Stanevičiaus raštai. Be to, randame čia ir būdingą Stanevičiaus knygelių žymę – tikslią datą po prakalba.

Knygelėje yra šešios Stanevičiaus pasakėčios: „Lapė ir juodvarnis“, „Lapė ir žąsys“, „Žmogus ir levas“, „Aitorai“ (aitvarai), „Arklys ir meška“, „Erelis, karalius paukščių, ir gudrybė karaliuko“. Savo dailia kalba Stanevičiaus pasakėčios toli viršija ne tik tokio Klemento, bet ir paties Poškos ir kitų ano meto mūsų poetų eilėraščius. Kaip tobuli savo žanro pavyzdžiai, Stanevičiaus pasakėčios (ypač „Aitorai“ ir „Arklys ir meška“) tebededamos į lietuvių literatūros chrestomatijas. Tiesa, dabar pasakėčia jau lyg ir anachronizmu dvelkias žanras. Betgi klasicizmo laiku ji buvo populiari. Ją itin išskėlė prancūzas La Fontaine'as (Lafontenas). Jis išplėtė lakoniškąją Ezopo ir Fedro pasakėčių, plačiau charakterizuodamas veikiančiuosius žvėris, įvesdamas papildomų veiksmo smulkmenų, duodamas vieną kitą gamtos bruožą, netgi paspalvindamas asmeninėmis refleksijomis ir nuotaikomis. Visa tai skyrė jį nuo Ezopo pasakėčių bekraujo didaktizmo. La Fontaine'o pasakėčios – tai lyg mažos dramelės, o Ezopo pasakėčios – tai, anot vieno prancūzų literatūros istoriko, nelyginant geometrinis kurios nors moralinės tiesos įrodymas. Puikių lakoniškojo tipo pasakėčių davė XVIII a. lenkų rašytojas vysk. Ignas Krasickis, kurio veikalus jau mokykloje turėjo Stanevičius gerai pažinti. La Fontaine'o keliuėjo rusų pasakėčios meisteris Ivanas Krylovas. Stanevičiaus pasakėčios taip pat lafonteninio tipo. Panašiai kaip La Fontaine'as, jis įvairina eilėdarą (pvz., „Aitoruose“), moka gyvai suregzti dialogą, duoti trumpų, bet ryškių charakteristikos bruožų, nupiešti gražų panoraminio pobūdžio gamtos vaizdą:

Kur Neveža nuo amžių pro Raudoną-Dvarą
Čystą vandenį savo ing Nemoną varo,
Tenai, kad vasarvidžiu saulelė tekėjo,
Juokės kalnai ir vilnys kaip auksas žibėjo.

Štai jau tek skaisti saulė ir lankos jau švinta,
Ir rasa nuo žolynų kaip sidabras krinta...

Tikrai tenka apgailestauti, kad tik septynis šioje knygelėje išspausdintus Stanevičiaus eilėraščius težinome. Nereiktų betgi abejoti, kad tokio aiškaus talento poetas ir daugiau bus rašęs poezijos. Aliuziją į tai randame ir pačioje knygelės prakalboje: „...kaipo dar jaunas [...] ir daugiau galės išdūmoti ir surašyti.“

Šalia minėtųjų šešių pasakėčių yra išspausdinta dar ir žinomoji „Šlovė žemaičių“, kurią žemiau pacituojame originalo rašyba:

SZŁOWY ŻEMAYCZIU
(Aukszta dayna)

Macziau Wyjlniu szauna miesta,
Sena mokslu giwenyma,
Nu Żemaycziu be apiesta
Yr ju tykra sutaryma.

Szłowy wysus sujudyndy
Giara tiewiszkey darity,
Yr ką amžey pagadyna
Cziasas ira sutaysity.

Daugel metu swiet's rokawa
Musu žemy kayp prazuwa,
Kayp užmyrsza kałba sawa

Comment [E1]: Ką daryti su tokiais tekstais? Jeigu jie bus dedami į DB transkribuoti (įtariu, kad tikrai bus), tada siūlau palikti.

Yr užmyrša kumy buwa.

Tarp Žemaycziu wys atgyja,
Garbie tiewu yr ližuwys,
Meyty tarp ju yszsylvija.
Prasydziuga yr Lituwys.

Sweyk's Ryngaudu musu tiewe!
Sweyk's Mendauge karalunay!
Garbe jusu skelbdynk Diewe,
Kury lyjksmy'n' mumys nunay.

Sweyk's buk senas Gedymynas!
Sweyk's Algyrde galyngiausys!
Sweyk's Keystutay mynietynas
Ysz Žemaycziu ką stypriausys!

Buwot ligszioł užmyrșzymo
Dël dauguma nepritelu,
Sztay Žemaycziu surynkymo
Szłowy jusu prysykiely.

Prasydziuga Lietu-szalys
Yr [? Ysz] gjaruma sunu sawa,
Nesang greytay ysz nawalys
Pražuwyma yszwadawa.

Szwisy sauły užtekieje,
Lietu nuszwyta paszaley,
Rankas ant akiu uždieję,
Yszsuskaydy nepriteley.

Szymtabalsys garsas lieky
Yjłgus sparnus płasnodamas,
Ne palaudam's szauky, rieky,
Po pasauly skrajodamas:

Weyzdiek swiete nusymynes!
Kas ten' sziauriej' atsytyka,
Lituwos senas gymynes
Pražuwyme sweykas lyka.
(M. 1823. d. 3 Ruggjuczia)

Mačiau Vilnių, šauną miestą...

Stačiu pilies kalno šlaitu, praskleisdami sužėlusius krūmus, lipo aukštyn du vaikinai – vienas 24-erių, kitas 13 metų. Tai buvo du žemaičiai: studentas Simanas Stanevičius ir gimnazistas grafiukas Jurgis Plateris. Įkopė viršūnėn ir, atgavę kvapą, smalsiai apžiūrinėjo senos pilies griuvėsius, kurie, saulės nušviesti, ryškiai raudonavo žalioje lapijoje.

– Štai, Jurgi, – tarė iš lėto Stanevičius, – kur Gediminas sapnavo savo nuostabųjį sapną apie geležinį vilką. Štai pilis, kurią su baime ar pagarba minėjo ir piktasis Marienburgo kryžiuotis, ir klastingasis Maskvos rusas, ir žiaurusis Krymo totorius. Viskas jau praėjo. Nebėra galingųjų kunigaikščių, svetima jėga pavergė tėvynę. Betgi tie brangūs mums griuvėsiai primena mūsų krašto senovės garbę ir galybę. Paklausk, kaip rašo Simanas Daukantas, iš kurio *Darbų senovės lietuvių ir žemaičių* pasižymėjau sau ne vieną gražią vietą, – ir, išsitraukęs iš kišenės užrašų sąsiuviniuką, Stanevičius ėmė

pusiau deklamuodamas skaityti: – „Bet nei tokios, sakau, rūstos dienos neišdildė dar jų širdy praėjusių laimingų laikų: kaipgi tankiai šiandien dar lietuvius ir žemaitis, kruviną prakaitą nuo kaktos nubraukęs, tar, veizėdamas gailinga akia į iras* šalip stovinčios savo pilies: „Šitai, ženklai liuosybės mano bočių prabočių!““

O štai dar paklausk kelių posmų iš „Dūmojimo ant senos pilies Vilniuje“, kurį iš Vilniaus aklojo poeto Pranciškaus Šahino išsivertė ponas Dionizas Paškevičius, kurį dažniausiai Poška vadina:

Ir tu nelaimę junti, – griau iš visų šonų –
Sena pilie, gintuve, namai Jagelionų!
Namai meilūs, kuriuos aš mačiau tikrai gerai,
Prapuolė, jau suvisu tobulybės nėra.

Tu mums visad minėjai kiekvieną valandą,
Kaip tąkart kalavijas kirto scitų sprandą,
Kaipo drąsius kryžius anie pergalėjo,
Kaip Pruts, Tyrs, Dunojus jų saitus dėvėjo.

Čion ragavo pakajaus**, sugrįžus iš karios,
Didi vyrai, kareiviai, kurie buvo už marios.
Čion žemaitis, lietuvis draugystėj buvojo,
Drauge giesmes pergalės garsingai giedojo.

Praeitis žūva. Betgi ir dabartyje yra kuo pasididžiuoti. Kad ir ta didinga katedra, kuri štai po mūsų kojomis baltuoja. Kadaise, sako, čia yra buvusi pagonų maldykla garsiam Šventaragio slėnyje. Dabartinė katedra buvo 1801 m. pašventinta. Tą įvykį Šahinas paminėjo gražiu eilėraščiu, kurį vėl išsivertė lietuviškai ponas Poška, taip pat ponas teisėjas Antanas Klementas, kuris neseniai pasimirė. Abu vertimu turiu nusirašęs savo knygelėje. Štai Klemento vertimo pradžia:

Ten, kur Olgerds ir Keistuts Perkūną garbino,
Kur afieravotojas* sens ugnį degino
Ir kruvina afiera kur baidė moteris,
Regėjau garbę Dievo, kalbėdamas poterius.

O štai du paskutiniai Poškos vertimo posmai:

Tu, šviesus keliautojau, jei toj vietoj būsi
Ir prieš tą bažnyčią kada atsistosi,
Per išmintį sakysi: Lietuvai nēr gėdos
Savo ženklą statyti prie grekų pelėdos.

Nušlovys tikrai tą mokyti vyrai,
Kas ant pietų pražuvo, ta ant šiaurės yra,
Ryms, Efezs, Praksitelis, Rafols ir Bernini
Teisiai sakys, jog Vilniuj stebuklai amžini.

– Ir tikrai, argi mūsų katedra savo grožiu neprilygsta graikų ar romėnų garsųjų maldyklų! O statė juk ją ne kokie įgudę pietų kraštų meistrai, o mūsų žmogus Laurynas Stuoka-Gucevičius. Girdėjau netgi, kad jis kilęs iš paprastų baudžiauninkų.

– Pasidairykime ir plačiau. Štai ten, kur iš stogų jūros kaip didžiulė stora velykinė žvakė stiebiasi Šv. Jono varpinė, yra Lietuvos smegenys – universitetas. Lukterk, greit ir tu galėsi ten semtis mokslo. Va

---

* Iros – griuvėsiai. (Red.)

** Pakajus (slavizmas) – taika, ramybė. (Red.)

* Afieravotojas (slavizmas) – aukotojas; afiera – auka. (Red.)

ten toliau į kairę Šv. Kazimiero bažnyčia ant savo galingo kupolo išdidžiai kelia Lietuvos kunigaikščių karūną. Dar kairiau mūsų šventenybė – Aušros Vartai. Neišdrįso jų išgriauti rusas, ir jie tebesaugo mūsų šalį. O kiek gražių vartų buvo aukštame mūre, kuris supo visą miestą. Iš Smuglevičiaus piešinio matome, kaip įspūdingai atrodė Subačiaus vartai. Visa tai išgriovė rusas, kai tik pavergė Lietuvą. Nenori jis nieko palikti, kas primintų mums laisvės ir garbės dienas. Žiūrėk dar kairiau. Ten balti ir tokie grakščiai lieknučiai Misionierių bažnyčios bokštai, įsirėmę baltan debesėlin, prilaiko jį, beplūduriuojantį mėlynėje ties Rasų kapinėmis. Meskim žvilgsnį artyn. Antai, kaip kraujo dėmė tarp žalių medžių, raudona Šv. Onos bažnytėlė. Kaip įmantriai išraitytos šiaip jau neklusnios dailininko rankai plytos! Tai lyg puošnus medžio raižinys! Vilniečiai pasakoja, kad Napoleonas buvęs sužavėtas ja ir gailėjęsis, kad negalys kaip dailaus žaisliuko nusinešti ant delno Paryžiu. Na, kaip tau visa tai patinka, Jurgi?

– Nepaprastai! Kai dar vaikštinečiau kaimiškomis Kražių ar Švėkšnos gatvelėmis, net ir sapnuote nesapnavau, kad tokio gražaus miesto esama!

– Matai, koks šaunas mūsų Vilnius!

...seną mokslų gyvenimą

Nepriklausomybės netekus, kultūrinis darbas liko svarbiausia, dažnai bemaž vienintelė viešojo veikimo sritis. Tai tapo tiesiog patriotine pareiga. Antai Vilniaus universiteto rektorius prof. Jonas Sniadeckis 1809 IX 15 viešame universiteto posėdyje kalbėjo:

Tautos nykdamos ir žūdamos paliktais išminties, švietimo ir talentų paminklais darosi nemirtingos. Žuvo Graikija nuo laimės įsiutintos ir plėšrios Romos smūgio, betgi dėl nepaprastų sąmojo, išminties ir talento vaisių nenustoja gyvavusi žmonių atminime kaip nuostabos dalykas ir kaip sekimo pavyzdys visiems amžiams ir tautoms.

Tą pačią mintį turėjo ir universiteto studentas Simanas Daukantas, kai rašė:

Taigi, kad mokslas ir gudrybė giminės yra amžina ir visų didžiausia garbė, dėl ko gi lietuviai ir žemaičiai negal stengti, idant dasiektų tą laiptą šviesybės, ant kurio išsikėlė kitos giminės.

Lietuvos kultūrinio veikimo centras buvo Vilniaus universitetas. Jis buvo didysis Vakarų kultūros laidininkas ir stiprusis ryšys su Vakarais. Anot žinomojo Vilniaus universiteto istorijos tyrinėtojo Ludwiko Janowskio (Liudviko Jasnovskio), „nebuvo Europoje minties ar srovės, kuri stipriau ar silpniau nebūtų atsiliepusi Vilniuje“. Daug garsių profesorių puošė Vilniaus mokslo šventovę. Pačių lenkų istorikų teigimu, Vilnius savo kultūriniu lygiu tuo laiku viršijęs tiek Varšuvą, tiek net Krokuvą. Vilniaus universitetas pranešė visos Rusijos universitetus, ir jo garsas sklido. Rusų poetas Poležajevas (1826 m.) gretino Vilnių su Göttingenu ir Oxfordu. Universiteto žinioje buvo visos krašto mokyklos, iš kurių jaunimas plaukė Vilniun. Ilgainiui Vilniaus universiteto auklėtiniai užėmė vadovaujamas Lietuvos kultūrinio gyvenimo pozicijas.

Vilniaus universiteto kultūrinėje atmosferoje stiprėjo Lietuvos mokslas, išaugo Vilniaus laikraštija, brendo įvairios draugijos (pvz., garsieji filomatai ir filaretai); netgi švelnėjo pažiūros į visuomeninius santykius. Žinomasis Lietuvos teisės istorikas ir žymus ano meto švietimo veikėjas Tadas Čackis rašė:

Tėvai ėmė prisiklausyti tų mokslų, kurie buvo teikiami jų sūnums, pradėjo derinti savo nuomones su vaikų reikalavimais ir pagaliau ėmė gerbti tas knygas ir nuostatus, kuriems tik panieką buvo reiškę. Sumažėjo žiaurus ponų elgesys su valstiečiais. Viešoji nuomonė baudė pagarbos sumažinimu tą, kurio dar nedrįso paliesti teisė.

Galima sakyti, Vilniaus universitetas uždėjo ryškų antspaudą visam Lietuvos gyvenimui. Ne be reikalo vėlesnieji mūsų istorikai anuos laikus pavadino Vilniaus universiteto gadyne.

Didžiuojamasi savųjų universitetų senumu, nes tai ryškus senos kultūros ženklas. Vilniaus universitetas taip pat nebuvo jaunas, nes nenutrūkstamai tęsė XVI a. antroje pusėje įsteigtos Vilniaus akademijos tradicijas. Vilniaus akademija, glaudžiai suaugusi su visa Lietuva, drauge išgyveno šviesias ir tamsias jos likimo dienas ir darė Vilnių dar brangesnį Lietuvai. „Lietuviu wysu dżiawkes tu Motina Wylna“, – gražiai pareikštas tas lietuvių jausmas Vilniui vienoje 1729 m. Vilniaus jėzuitų panegirikoje.

Beklausydamas paskaitų senuose Vilniaus universiteto rūmuose, kur kadaise dėstė žinomasis Lietuvos istorikas Albertas Vijūkas-Kojelavičius, kur poetikos mokė garsusis ir net naujuoju Horacijum vadintas Motiejus Sarbievijus, kur profesoriavo gretimosios Šv. Jono bažnyčios lietuvių pamokslininkas ir mūsų senosios raštijos pažiba Konstantinas Sirvydas, – pagarbiai juto jaunasis Stanevičius, kad jis atvyko į „seną mokslų gyvenimą“.

...nuo žemaičių beapsėstą

Atvykęs Vilniun, Stanevičius galėjo su pasitenkinimu pastebėti, kad čia gyveno nemaža žemaičių, kurių būta ir pasižymėjusių vietos visuomeniniame bei kultūriniame gyvenime. Rado jų ir universitete, pvz., universiteto adjunktą ir bibliotekininką Kazimierą Kontrimą, žinomąjį Vilniaus visuomenininką, kuris rūpinosi lietuvių kalbos katedros steigimu universitete. Ne per

seniai (1820 m.) buvo miręs matematikos profesorius žemaitis Zacharijas Nemčevskis, kuris buvo domėjęsis lietuvių kalba ir teikęs apie ją žinių geografui Conradui Malte-Brunui (Konradui Malte-Brunui), išspausdinusiam Nemčevskio pastabas savo knygoje *Tableau de la Pologne* (1807). Žemaitis buvo taip pat ir populiarus Vilniaus gydytojas Juozas Šimkevičius, Vilniaus masonų ir jų savotiškosios atskalos – „šbravcų“ veikėjas. Nemaža žemaičių buvo ir kunigų tarpe. Seminarijoje dėstė Jonas Krizostomas Gintila; katedros mūrus savo fenomenaliu (kaip rašo šaltiniai) bosu skardeno žemaitiškų kantiškų leidėjas kun. Vincentas Valmikas, Šaukėnų valsčiaus Kryklių kaimo baudžiauninko sūnus, nors pats jis kildinos save iš senos kryžiuočių giminės ir įmantriai vadinosi Vincentu Martinijonu iš Valmusų Valmiku arba Vilmiku.

Žemaitis Vladimiras Gadonas savo lenkiškai rašytoje žemaičių kunigaikštystės statistikoje (išsp. 1839) rašė:

Prieš išleidžiant įstatymus, uždarančius aukštesnias mokyklas valstiečiui, žemaičių kaimiečiai galėjo apskričių mokyklose ir gimnazijose, o taip pat ir universitete gauti naudingų žinių: ir matėme iš žemaičių liaudies išėjusių gausią Vilniaus ir Livonijos diecezijų kunigiją, puikius gydytojus ir įvairių mokyklų mokytojus, taip pat ir mokslo žmones, kurie net tapo universiteto garbe; ir taip matėme matematiką dėstantį kun. Norvaišą, Jonui Sniadeckiui padedantį Zachariją Nemčevskį, girdėjome kun. kanauninką Skidelį ir dabartinį Vilniaus vysk. Andrių Klungevičių, garbingai dėščiusius teologijos kursus; stebėjome artistišku Smuglevičiaus teptuku, garbinome Hanuševičių.

Nemaža žemaičių buvo ir studentų tarpe. Antai 1822–1823 m. m. (taigi pirmaisiais Stanevičiaus metais Vilniuje) studentų sąrašė sužymėti 826 asmenys, tarp jų 58 atvykę iš Žemaičių. Prie pastarųjų dar reiktų pridėti bent 20 studentų klierikų, kurie, kaip sąrašė nurodoma, elementarinį mokslą buvo išėję Žemaičiuose. Taigi ne mažiau kaip 78 studentai, arba 9 % viso akademinio jaunimo susirinko Vilniun iš Žemaičių. Buvo žemaičių ir Vilniaus gimnazijoje, kaip rodo Plateriukų pavyzdys.

Sutikdamas daug žemaičių Vilniuje, Stanevičius ir galėjo su tam tikru pasididžiavimu rašyti apie Vilnių kaip „žemaičių beapsėstą“.

...ir jų tikrą sutarimą

Vienybės lietuvininkų 1892 m. 37 nr. Žaltys (tai aušrininko Mečislovo Davainio-Silvestraičio slapyvardis) rašė: „Girdėjau pasakojančius, kad Daukanto laike tarpe Vilniaus universiteto studentų pirm 1831 m. buvo lietuviškoji draugystė. Rašė jie lietuviškai noveles, eiles, darė susirinkimus.“ Deja, tikrų žinių apie tokios vilniškių studentų draugijos buvimą neturime. Nėra likusių nei įstatų, nei susirinkimų protokolų, nei net užsiminimų apie ją jos eventualių narių ar bent amžininkų raštuose ir korespondencijoje. Bent ligi šiol mūsų raštijos istorikai to nežino. Nebent tiek, kad vienas anų laikų atsiminimų autorius rašė, jog atskirų provincijų studentai jautę tam tikrą skirtingumą; pvz., žemaičiai gyvenę ir noriai rinkęsi skyrium.¹

Vis dėlto labai galimas dalykas, kad toji Davainio-Silvestraičio žinutė nebus visai be pagrindo buvus. Štai kaip svarsto šitą klausimą prof. Vaclovas Biržiška:

1822 metais prasidėjo naujoji lietuvių knygos era, davusi jai plėstis visai nauja kryptimi. Kad ir stingame tuo klausimu dokumentinių įrodymų, vis dėlto iš išorinių ryšių, palaikomų tarp įvairių vėlesnių lietuvių rašytojų, įsigilinus į vėliau pasirodžiusių knygų turinį, turime konstatuoti, kad apie tuos metus Vilniuje Vilniaus universiteto lietuvių klausytojų ir jiems artimų žmonių tarpe susidarė tam tikra literatūrinė grupė, kuri įtakoje bendrai tuo laiku Vilniaus universitete vyravusios dvasios pasiryžo eiti į liaudį su knyga, ir tai ne tik tokia, kokios pati liaudis reikalavo, bet ir tokia, kokia buvo reikalinga tai liaudžiai šviesti ir kultūrinti ir

¹ Plg. M. Biržiška, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. I, Kaunas, 1931, p. 217.

kurios ji visai dar nežinojo. Pasiryžta aprūpinti lietuviškais vadovėliais tiek papapinės, tiek aukštesnės mokyklos, o be to, duoti lietuvių tautai tokias knygas, kokias turi kitos tautos. O tai buvo svietiškos knygos. Bet nepamiršta ir tikybinių.²

Bibliografiniai ir kiti duomenys traukia tyrinėtojo dėmesį ypač į 1822–1824 metus. 1822 m. data pažymėta Daukanto *Darby senovės lietuvių ir žemaičių* pratarmė. Jau minėtasis Kazimieras Kontrimas 1822 m. savo rašte Vilniaus mokslo apygardos globėjui plačiai įrodinėjo reikalą steigti Vilniaus universitete lietuvių kalbos katedrą, siūlydamas lektoriumi žemaičių kalbininką Leoną Uvainį. Tais pačiais 1822 m. jau turėjo būti rengiama ne viena lietuviška knygutė, kurių 1823 m. jau daugokai pasirodė, ypač jei lyginsime su ankstybesniais metais. Štai Simanas Stanevičius tais metais išspausdino Daukšos postilės ištraukas, Lhomond'o (Lomono) šv. istoriją ir knygelę apie valgio darymą iš kerpių. Stanevičiaus draugas Kajetonas Nezabitauskis (Zabitis) 1823 m. išleido savo brolio kun. Kiprijono vardu knygelę apie bites su prancūziška prakalba, skirta kancleriui grafui Rumiancevui ir keliančia pastarojo nuopelnus lietuvių kalbai: „Šis darbelis turi reikšti mano giliausią Jums pagarbą ir be galo didelį dėkingumą; yra tat išreiškimas jausmų visų Žemaičių gyventojų už Jūsų maloningą rūpinimąsi gelbėjimu nuo prapulties ir platinimą šitos senoviškos kalbos.“ Rumiancevui pavedus, Nezabitauskis 1823 m. Vilniuje pradėjo rašyti lietuvių kalbos žodyną (*zaczęty w Wilnie w r. 1823cim z polecenia kanclerza Panstwa Hro Romanzoff*). Laiške (1842 m.) lenkų literatūros istorikui Michalui Wiszniewskiui (Michalui Višnevskiui) Nezabitauskis rašė, kad 1823–1824 m. m. važinėjęs po Žemaičius ir Lietuvą tarmių tyrinėti. Gal tai buvo tam tikras 1822 m. Kontrimo rašto kuratoriui dėl lietuvių kalbos katedros steigimo atgarsis, nes Nezabitauskis sakosi važinėjęs universiteto lėšomis. Pranešdamas ir platesnei visuomenei apie Žemaičių krašto įdomybes, Nezabitauskis 1823 m. laikraštyje *Dziennik Wileński* aprašė Poškos Baublio senienų rinkinius. Ten pat išspausdino savo straipsnį apie Žemaičių milžinkapius prof. Jonas Loboika, drauge su Nezabitauskiu važinėjęs po Žemaičius ir aplankęs Pošką. Loboika domėjosi lituanistika ir, kaip rašė 1824 m. Rumiancevui, ragino Stanevičių su Nezabitauskiu rinkti lietuviškas dainas ir naujuosius žemaičių eilėraščius.

1823 m. buvo išspausdintas populiaris Jono Chodzkos didaktinės apyskaitės vertimas: *Jonas iš Svisločės, kromininkas vendravojęs*. Nors vertėju pasirašo Šeduvos klebonas Juozas Rupeika, bet kad jis būtų pats vertęs – tenka labai abejoti, ypač prisimenant, kaip neigiamai kun. Tomas Dobševičius ir pats Valančius charakterizavo Rupeikos išsilavinimą. Greičiausiai knygelė tebus išėjusi jo lėšomis („kaštu ir storone“), o ją bus išvertęs kuris nors vilniškis studentas, juoba kad ta knygelė buvo universiteto rekomenduojama papapinėms mokykloms, o studentai filomatai dar 1821 m. buvo nutarę nupirkti 100 tos lenkiškos knygelės egzempliorių ir padalyti žmonėms. Galimas dalykas, kad *Joną iš Svisločės* bus vertęs Simanas Stanevičius (jis, rodos, buvo Rupeikos giminaitis, kurio motina buvo Stanevičiūtė), o vertėju pažymėjęs lėšas davusį Rupeiką, panašiai kaip jo draugas Kajetonas Nezabitauskis knygelę apie bites priskyre savo broliui kunigui, norėdamas atsidėkoti, kaip rašė minėtame laiške Wiszniewskiui, už materialinę paramą studentaujant.

1823 m. dar buvo išspausdintos šios religinės knygelės: kun. Kazimiero Vizgirdos *Biblija dėl vaikų* (labai gražia kalba), kun. Vincento Valmiko *Žemaitiškos kantičkos* ir Svėdasų klebono Mykolo Smolskio *Uvogos apie išganymą dūšios*; pastaroji knygelė vargu ar turėjo artimesnių ryšių su minimuoju lietuvių raštijos sąjūdžiu

1824 m. Daukantas išvertė Fedro pasakas (išsp. tik 1846), Stanevičius parašė politinę pasakėčią „Arklį ir mešką“ (išsp. 1829 m. drauge su kitomis pasakėčiomis), kun. Jurgis Tolovinskis katekizmą (nebuvo išsp.), kun. Kazimieras Vizgirda *Gyvatą Išganytojaus* (neišsp.),

² V. Biržiška, *Lietuvių knygų augimo etapai*, Kaunas, 1930, p. 23–24.

Kajetonas Nezabitauskis išspausdino pirmą iliustruotą lietuvių elementorių – *Naują mokslą skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos, su 51 paveikslu*. Elementoriaus penkis egzempliorius prof. Loboika nusiuntė Rumiancevui. Per 10 mėnesių buvę išpirkta 3000 egz. Nezabitauskis už jį gavęs iš valdžios pagyrimą ir brangų žiedą dovanų. Ketino jis dar rašyti knygelę apie sodus („Broliai žemaičiai, prizadu su padėjimu Viešpaties Dievo parašyti apie daržus vaisinius (arba sodnus)“, kaip rašo elementoriuj), bet, matyt, nebeparašė. Prie elementoriaus pridėjo lietuvių bibliografijėlę, kurią tais pat metais papildęs išspausdino *Dziennik Wileński* laikraštyje. Savo bibliografijėlėje Nezabitauskis pranešė, kad kun. Valmikas (Vilmikas) ketinąs išspausdinti kun. Drazdausko (t. y. Strazdo) ir kun. Rapolo Aleknavičiaus dainas. Dėl Strazdo dainų išleidimo kun. Valmikas ilgai kirtosi su Vilniaus cenzūros komitetu, kol pagaliau buvo, šalia kitų priežasčių, dar ir dėl to išvarytas iš Vilniaus. Nepavyko jam išspausdinti ir arčiau mums nežinomo kun. Aleksandro Butkevičiaus lietuvių kalbos gramatikos, kurią minėjo savo bibliografijėlėje Nezabitauskis kaip dar tebebuvusią „rankos rašte“.

Matome, kad 1823 ir 1824 metai mūsų raštijoje buvo itin gyvi. 1825 m. nebepasirodė Vilniuje nė vienos naujos lietuviškos knygos. Tai labai ryškiai krinta į akis. Prof. Vaclovas Biržiška iš to norėtų daryti išvadą, „kad anas ratelis organizuotai veikė tik 1822–1823, o gal ir 1824 m.“ Kurios gi buvo priežastys, kad toji draugija, jei tokia tikrai buvo, sustabdė ar bent pristabdė savo veikimą? Gal iš dalies dėl to, kad energingasis Kajetonas Nezabitauskis, baigęs mokslus, 1825 m. išsikėlė į tolimą Varšuvą. O greičiausiai pabijota rusų valdžios, kuri persekiojo studentų draugijas ir kaip tik 1824 m. rudenį paskelbė griežtą sprendimą filomatų ir filaretų byloje, daug tos draugijos narių (tarp jų Adomą Mickevičių) nubausdama ištrėmimu iš tėvynės. Ir štai Stanevičius vos po kelerių metų pertraukos išleidžia kelias naujas knygeles (1829 m.).

Veikliausi minimo būrelio nariai buvo Simanas Stanevičius ir Kajetonas Nezabitauskis. Rašė jau ir už juos vyresnis Simanas Daukantas, nors tik vėliau ėmė spausdinti savo gausias knygeles. Reikia skirti tam rateliui 1823 m. iš Kražių Vilniun atvažiavusį ir tuose pačiuose, kaip ir Stanevičius, Kurkauskienės namuose Užupio gatvėje apsigyvenusį Praną Zatorskį, vėliau pasireiškusį lenkiška poezija iš Lietuvos istorijos ir dainų vertimais. Plateriukai, nors dar jauni, galėjo jau žmoti apie būrelio užsimojimus ir darbus. Turėjo priklausyti tam būreliui ir nenuorama kun. Vincentas Valmikas, kuris kovojo su lenkiškuoju Vilniaus cenzūros komitetu dėl lietuviškų leidinių. Anot prof. Vaclovo Biržiškos, prie to būrelio turėjęs neabejotinai priklausyti ir Juozas Volodzka, „matyt, Valmiko įvestas į Vilniaus cenzūros komitetą, kad palengvintų praleidimą per cenzūrą lietuviškų knygų.“³ Iš ano laiko vilniškių studentų, kuriems nebuvo svetimi liuanistiniai dalykai, reikia dar suminėti Simano Stanevičiaus bendrapavardį (gal ir giminitį?) Emeriką Stanevičių, filaretų draugijos narį, kuris 1819–1822 m. *Tygodnik Wileński* laikraštyje išspausdino 15 lietuviškų dainų ir, anot jo biografo, yra palikęs lietuviškų raštų. Tame pačiame laikraštyje 1819–1820 m. porą dainų paskelbė ir studentas Leonas Rogalskis, kuris ir Lietuvos istorija domėjosi. Stingant biografinių duomenų apie mūsų rašytojus, negalima tiksliau ir to ratelio apibūdinti. Atrodo, kad tuo laiku Vilniuje bus gyvenę ir su anuo būreliu turėję artimesnių ryšių 1823 metais *Bibliją dėl vaikų* išspausdinęs kun. Kazimieras Vizgirda, vėlesnės gramatikos autorius kun. Kalikstas Kasakauskis ir kt.

Pagaliau kad ir kaip ten dėl tos draugijos būtų, viena aišku: atmosfera jai buvo visai pribrendusi, juoba kad organizuotumo dvasia studentų tarpe buvo filomatų ir filaretų smarkiai išugdyta. Tam tikrą paraginimą mūsų studentai galėjo rasti ir kun. Ksavero Bohušo veikale (1808), kuris aukštai kėlė lietuvių kalbos grožį ir vertę, todėl buvo, nežiūrint gausių klaidų, lietuvių patriotų labai branginamas. Bohušas ten, tarp kitko, kėlė pageidavimą, kad Vilniaus universitetas įsteigtų tam tikrą draugiją, kuri rūpintųsi rinkti žodžius, patarles, padavimus, leistų

³ V. Biržiška, *Lietuvių rašytojų kalendorius*, Tübingen, 1946, p. 18.

knygeles liaudžiai ir kunigams, skelbiantiems Kristaus mokslą lietuviškose srityse, ir tuo būdu išgelbėtų lietuvių kalbą nuo žuvimo. Juk tai ir buvo ano studentų ratelio veiklos programa, būtent: noras duoti liaudžiai įvairių naudingų knygelių, noras iškelti lietuvių kalbą ir išsaugoti ją nuo žuvimo. Antai Kajetonas Nezabitauskis savo elementoriaus, kuriame, tarp kitko, buvo ir keliasdešimt lietuviškų patarlių įdėta, prakalboje rašo:

Žinau, jog nebūsiu liuosas nuog papeikimo, ir gal ne vienas iš skaitytojų baus mane už ką norint; bet vienkartu tegul toks neužmirš bent tikro mano noro: užlaikymo nuo prapulties ir užmiršimo vardų ir pavardžių tame liežuvy teip daugel sutvėrimų, atsirandančių ant mūsų prigimtos žemės.

Kas rūpėjo to ratelio nariams, dar ryškiau rodo šis *Jono iš Svisločės* vertėjo (tų žodžių nėra lenkiškame Chodzkos originale) noras, kad „kartais gal atsirastum tarp lietuvių ir žemaičių tokie meilininkai žmonystės, kurie dar keletą knygelių: vieną dėl maldos, antrą dėl giedojimo gražių dainų, trečią dėl trumpo pažinimo mūsų žemės istorijos [...] idant lietuvių ir žemaičių prasčiokėlių vaikus istorijos lietuvių žemaičių trumpitėliai pamokytų“, parengtų. Daukantas savo *Darbuose senovės lietuvių ir žemaičių* kaip tik ir vykdo aną pageidavimą: „...aš ne dėl mokytų vyrų ir galvočių, bet dėl tų motinų rašiau, kurios geb savo vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti.“

Svarstant tos lietuvių literatūrinės draugijos buvimo klausimą, dar galima iškelti vieną įdomią smulkmeną, į kurią mano dėmesį atkreipė prof. Vaclovas Biržiška, būtent, kad po „Šlovė žemaičių“ padėta tiksli jos parašymo data, nors kitų savo eilėraščių nei Stanevičius, nei kiti ano meto mūsų rašytojai taip nedatavo. Gal tai ir bus buvusi anos draugijėlės steigimo data? Kiekvienu atveju, „Šlovė žemaičių“ yra tipingas programinis eilėraštis, iškelias patriotinį mūsų literatūrai veikimo tikslą (ką amžiai pagadino, čėsas yra sutaisyti!) ir papunkčiui dėstąs pačią programą: susirūpinimą kalba, istorijos aukštinimą, tikėjimą šviesia ateitimi.

Daugel metų sviets rokavo...

1878 m. būrelis lietuvių kalba besidominčių žmonių, tarp kurių buvo tokie žinomi lituanistai kaip profesorai Adalbertas Bezenbergeris ir Georgas Nesselmannas, paskelbė atsišaukimą, raginantį susirūpinti moksliniu lietuvių kalbos tyrinėjimu, nes „lietuvių kalba, viena iš svarbiausių kalbų mokslui, greitai eina pražūtin. Vienu metu pasiduodama vokiečių, lenkų, rusų ir latvių (!) kalbų įtakai, ji jau ilgai nepagyvens. Drauge su ja žus ir savotiškumas tautos, kuri ilgą laiką viešpatavo Rytų Europoje; žus taip pat ir papročiai, padavimai, mitai, žus ir jos poezija“. Todėl esą svarbu bent mokslui išlaikyti tai, kas pagal natūralius gyvenimo raidos dėsnius turį išnykti. Tai ir buvo tais metais įsteigtos Lietuvių literatūrinės draugijos (Litauische Literarische Gesellschaft) tikslas.

Jei jau tokie lituanistikos autoritetai ir dargi pačiose *Aušros* išvakarėse buvo tvirtai įsitikinę, kad lietuvių tauta neišgelbstimai mirštanti, tai netenka ir stebėtis, kad XIX a. pradžioje, kada lietuvių kalbos likimas buvo dar tamsesnis, „sviets rokavo, mūsų žemė kaip pražuvo“.

Atsiverskime Stanevičiui ir kitiems ano meto mūsų rašytojams labai gerai žinomą Kristijono Milkaus lietuvių kalbos žodyną (1800). Randame ten Jenišcho (Jenišo), Heilsbergo ir garsiojo filosofo Kanto prakalbas, kuriose labai gražiai atsiliepiama apie tautą ir jos kalbą, bet, antra vertus, tie pagyrimai gaubiami, pasakytume, savotiškos nekrologinės nuotaikos. Tarytum jau stovima prie miršančiojo, labai vertinamo ir apgailimo, lovos. Kantas rašo, kad lietuvių kalbą reiktų išlaikyti jau ir dėl to, kad nuo jos priklausąs ir taurus lietuvių charakteris. Panašiai rašė ir Heilsbergas. Kalbininkas Jenišchas dėstė tas pačias mintis, kaip keliasdešimt metų vėliau Lietuvių literatūrinės draugijos steigėjai. Anot Jenišcho, kalba esanti meniškiausias ir

spalvingiausias žmogaus dvasios paveikslas; su išmirštančia kalba nebegražinamai žūvęs tautos portretas; mokslo draugijų uždavinys turįs būti rūpintis tuo, kad nė viena tokių mirštančių kalbų neišnyktų, nepalikus surinktų rašto paminklų, padavimų, dainų ar bent pilno žodyno. Tokį pat raginimą kelia ir Liudo Rėzos filologinių kritinių pastabų apie lietuvių bibliją recenzentas (*Göttingische Gelehrte Anzeigen*, 1816), nes nebetoli esąs laikas, kada lietuvių kalba jau būsianti mirusiųjų tarpe. Tą savotišką gedulo nuotaiką (tiesa, jau kiek vėliau, 1830 m.) poetiškai išreiškė žinomas kalbininkas Peteris Bohlenas. Prisimindamas melancholiškas lietuvių dainas, jis pastebi, kad tame liūdesyje, su kuriuo lietuvaite ima nuotakos vainiką ir gailisi jaunųjų dienelių, galima esą įžiūrėti tam tikro panašumo su pačios tautos, vis labiau artėjančios prie pražūties, likimu.

Net Bohušas, taip aukštines lietuvių kalbą ir tvirtinęs, kad ji turėjusi jau senų senovėje turtingą originalią ir verstinę literatūrą, – ir jis manė, kad lietuvių kalba jau žūvanti. Jokimas Lelevelis, būsimasis Vilniaus universiteto profesorius, šiaip jau griežtai kritikavęs Bohušo veikalą, gyrė jį už parodymą grožio kalbos, jau krypstančios visišką pražūtį. Bohušo nekrologo rašytojas Juozas Kasakovskis nurodo, kad Bohušo veikalas esąs labai reikalingas, nes lietuvių kalba vis mažiau vartojama ir todėl dabar surinktos jos nuotrupos būsiančios taip pat minimos, kaip ir prūsų kalbos liekanos. Tadas Čackis savo laiške (1811 m.) Poškai rašė, kad lietuvių kalba priklausanči prie tokių kalbų, kurias dar užlaiko jau gęstančios tautos. Poška savo eiliuotame laiške Čackiui gyrė jį, kad, „turėdams malonę tėvišką, pradžios lietuvių kalbos papuolusios ieškai“.

Trumpai tariant, tada buvo labai paplitusi mintis, kurią galima būtų formuluoti Adomo Mickevičiaus *Konrado Valenrodo* prakalbos žodžiais: „Lietuva jau visa yra praeityje.“

Tarp žemaičių vis atgijo...

Lenkų vienuolis Kantas Bagiriskis, apie 1780 metus keliavęs per Žemaičius, rašė, kad smulkusis vietos bajoras, vos savo bajoriškuoju kardu tesiskiria nuo paprasto valstiečio, labai mylįs savąją kalbą, „labai nemėgsta, kai kas jos nemoka“, o lenkiškai šiaip taip pakrevezojas tik gerokai degtinės išgėręs. Žemaičiuose taigi iš seno buvo susidaręs paprotys, kurį dar ir aušrininkas Mečislovas Davainis-Silvestraitis savo vaikystės lenkiškuose atsiminimuose užrašė: „Kai norėta prabilti širdžiai, kalbėta lietuviškai; kai norėta užimponuoti, kalbėta lenkiškai.“

Kad Žemaičių bajorija XVIII ir XIX amžių sąvartoje dar anaipol nebuvo sulenkėjusi, paliudija ir Maurikis Karpis, vadinamojo Ketverių metų seimo Žemaičių atstovas. Savo knygelėje apie seimelius (1791) užsimindamas, kad vos dalis Žemaičių bajorijos temokanti skaityti ir rašyti, jis priduria: „...betgi ir iš tos žymi dalis tiktai gimtąją žemaičių kalbą spausdintą raštą paviršutiniškai paskaito.“

Ir štai tas natūralus konservatyvios Žemaičių bajorijos, atsilikusios nuo poniškos kultūros, prisirišimas prie savo gimtosios kalbos, apie kurį liudijo vienuolis Bagińskis, XIX amžiaus pradžioje ėmė virsti jau sąmoninga ir skelbiama lietuvių kalbos meile. Rašė Daukantas:

...kas yra linksmesniai žmogui, jei ne kalba, kurią išmokės nuo tėvų, motinų, namie augdamas, apreiškei paskui geidimą ar linkėjimą bendrai arba savo mėgiamajai? Kas yra meilingesnio žmogui vargdieniui, noris irose tėvonies savo ilstančiam [*ilsantem*], jei ne minavoti tas nelaimės, galžudes ir vargus praėjusius ta pačia kalba, kuria jų bočiai, anas kentėdamys, guodės.

Kajetonas Nezabitauskis savo istorijos rankraštyje sielojasi, kad yra tokių, kurie vos tik paminėjus kelis žemaitiškus žodžius ar nurausta, ar nusijuokia, o kiti jaučią pasibjaurėjimą, nors nė vienas protingas žmogus čia negalėsiąs rasti nieko juokingo ar bjauraus. Stanevičius perspausdino prie Daukšos postilės ištraukų ir jo garsiąją prakalbą, karštai raginančią neniekinti

lietuvių kalbos, nes gimtoji kalba esanti tautos tvirtybės ir doros pagrindas. Taigi patriotiškojo Žemaičių kanauninko XVI a. pabaigoje pareikštos mintys apie lietuvių kalbą tampa XIX a. pradžioje vėl aktualios. „Prigimto liežuvio nemokėti gėda“, – skelbė Poška.

Centrinė to lietuviškojo sąjūdžio figūra Žemaičiuose buvo Dionizas Poška, anot Stanevičiaus, „garsingas per visus Žemaičius ir garbingas kaipogi mokytas vyras“. Jis ne tik siunčiojo lietuviškus eilėraščius kitiems bajorams ir pats tokių gaudavo, bet susirašinėjo ir su žymiais mokslo žmonėmis, pvz., su kai kuriais Vilniaus universiteto profesoriais, ir juos informavo apie lietuvių kalbą ir kraštą. Savo mokytumu garsėjo ir Poškos bičiulis bei kaimynas Leonas Uvainis, „raštorius gradiškojo Raseinių pavieto sūdo“; jis netgi buvo siūlomas lietuvių kalbos lektorium Vilniaus universitetui. Prof. Loboika rašė Rumiancevui: jei jam būtų įdomus lietuvių kalbos palyginimas su suomių, Uvainis tai galėtų gerai padaryti.

Nemaža moralinio svorio tam lietuviškajam sąjūdžiui Žemaičių bajorų akyse teikė savo aukšta visuomenine padėtimi Žemaičių vyskupas kunigaikštis Juozas Arnulfas Giedraitis, pats rašinėjęs lietuviškai ir mielai gaudavęs iš kitų lietuviškos poezijos. Antanas Klementas, iš pradžių lenkiškai sveikinęs savo gerbiamąjį vyskupą, vėliau siuntinėjo lietuviškus savo eilėraščius, nes „kaip vyskupui Žemaičių, taip prider mūsiškai atiduoti donj tikrą, bet ne jau lenkiškai“. Panašiai ir kun. Antanas Savickis Giedraičiui siuntė savo eilėraščius „su pavінšavone vyskupo“. Su Poška Giedraitis netgi lietuviškai korespondavęs, o tai buvo labai nuostabus ir neįprastas aniems laikams dalykas.

Be minėtųjų, dar ir daugiau galima nurodyti žemaičių, kuriems rūpėjo lietuvių kalba, raštija ar krašto istorijos dalykai. Tai – Birutės dainos autorius Silvestras Valiūnas, Vladimiras ir Mykolas Gadonai, Jonas Kobeckis, komiškosios poemos „Šveisk, boba, ridiką“ (jos tik antraštę žinome) autorius kun. Juozas Varkulevičius, kun. Dominikas Mogėnas, kun. Kiprijonas Nezabitauskis, pirmasis emigrantas mūsų poezijoje Šimkevičius, populiarusis pamokslininkas ir botanikas bei poetas kun. Jurgis Ambraziejus Pabrėža, dar visa eilė jau pirma suminėtu studentų ir t. t. Apie daugelį iš jų, deja, stingame žinių: apie vienus turime vieną kitą biografinę žinelę, kitų turime kokią poezijos nuotrupą, apie trečius nežinome tiek, kad jie yra rašinėję lietuviškai. Neabejotinai buvo ir tokių ano meto mūsų rašytojų, apie kuriuos mes dabar nieko nežinome. Viena tik aišku, kad tada nemaža buvo susidomėjusių lietuvių kalbos dalyku. Vilniškiai studentai žinojo tai ir todėl nesijautė vieniši savo rūpesčiuose dėl lietuvių kalbos. Antai Kajetonas Nezabitauskis šitaip apibūdina aną gadynę: „Taipogi tame palaimintame dėl mokslo laike atsirand daugel garbingų vyrų visose šalyse Žemaičių, trokštančių šelpiti prigimtą liežuvį ir išliuosuoti aną iš to užmiršimo ir paniekinimo, kuriame lig šiolei buvo.“ Panašiai rašė ir Stanevičius, perspausdindamas gramatiką, kurią jis radęs „tame laike, kuriame daugumas žemaičių, vieni iš meilės kalbos tėviškės, kiti iš noro viską žinoti, mokosi, skaito ir rašo lietuviškai“.

...prasadžiugo ir lietuvis

J. J. V. Lietuvio nuo Šventos upės krašto slapyvardžiu prisidengęs Stanevičiaus pasakėčių leidėjas knygelės prakalboje rašė: „Gale pasakų Sim. Stanevičios Žem. rasite taipogi aukštą dainą po antrašą: Šlovė žemaičių, nuo to paties raštininko rankos, kurią ir man, lietuviai, skaitant, saldu rodės ir teisingai, kaip ten parašyta yr, prasadžiugau.“ Šiais žodžiais (ar tik ne paties Stanevičiaus!) bus norėta pabrėžti tautinio jausmo bendrumą tarp Žemaičių ir Lietuvos, kurių bendrą politinę nedalią Stanevičius priminė „Arklio ir meškos“ pasakėčioje:

Tėvai mūsų nuo amžių sandoroj gyveno,
Drauge gimė ir augo, ir drauge paseno.
Štai ir dabar vienokia mus laimė sutiko:

Man lenciūgas ant kaklo, tau pančiai paliko.

Norėdami išvengti nesusipratimų, turime iš karto priminti, kad čia Žemaičių kraštas buvo suprantamas kaip tam tikras jau iš seno susidaręs administracinis Lietuvos vienetas, kurio ribos anaipol nesutapo su žemaičių tarmės sritimi ir ją viršijo. Rytinė Žemaičių riba ėjo ten, „kur Nevėža pro Raudoną-Dvarą čystą vandenį savo ing Nemoną varo“, taigi Nevėžio upe, ir nebetoli nuo Panevėžio suko į šiaurės vakarus, ties Kalviais siekdama Kuršą. Rusai, vesdami naujas administracines ribas, priskyre prie Upytės apskrities Šeduvą, Smilgius ir kai kuriuos kitus seniau Žemaičiams priklausiusius miestelius. Žemaičių buvo trys apskritys, arba pavietai, kaip tada sakyta, būtent: Telšių, Šiaulių ir Raseinių. Žemaičių vyskupystė apėmė, be tų trijų apskričių, dar ir Upytės apskrities dalį iki Lėvens ir Mūšos, būtent: Šeduvos, Smilgių, Saločių, Linkuvos, Pašvitinio ir kt. parapijas.⁴

Tas tradicinis žemaičių krašto skirtingumas ir buvo pagrindas Žemaičių ir Lietuvos sąvokų dvilypumui, kurį ne sykį aptinkame ano meto rašytojuose. Antai Daukantas savo pirmąjį Lietuvos istorijos veikalą pavadina *Darbais senųjų lietuvių ir žemaičių*; Valiūnas „Birutės“ dainoje mini Kęstutį, „kursai Žemaičius valdė ir Lietuvą“; Poška prašo Bohušo ir Lelevelio: „Meldžiu, drauskit lietuvius [...], kurie save aukštesniai už žemaičius stato.“

Kad ir anas dvilypumas anaipol nereiškė tik tarminių skirtumų, vis dėlto visi svarbesnieji ano meto Žemaičių rašytojai buvo ir siauresne, tarminė prasme žemaičiai, pvz., Daukantas, Stanevičius, Poška, Valiūnas ir kt. Ne Žemaičiuose anuo metu tokio gyvo lietuviško sąjūdžio nematome. Tačiau ir ten buvo žmonių, kuriems rūpėjo lietuvių kalbos reikalas. Štai, pvz., ir didysis lietuvių kalbos aukštintojas kun. Bohušas, kurį taip gyrė savo eilėraštyje Poška, buvo ukmergietis, taigi iš to pat krašto, iš kur ir tikrasis ar tariamasis Stanevičiaus pasakėčių leidėjas. Rytų Lietuvoje tuo laiku garsėjo populiariausias mūsų senesniosios literatūros poetas Antanas Strazdas. Jis anaipol nebuvo tik savotiškas vienišas reiškinys lietuvių raštijos gyvenime, o turėjo daugiau ar mažiau ryšių ir su bendruoju, Žemaičiuose stipriausiai besireiškiančiu lietuviškuoju sąjūdžiu; antai vienas neabejotinų to sąjūdžio dalyvių kun. Vincentas Valmikas uoliai rūpinosi leisti jo dainas. Naujai rastoji medžiaga verčia netgi rimtai kelti klausimą, ar Strazdas nebus tik savo kilme buvęs žemaitis.

Kad ir labai šykščiai teturime žinių, vis dėlto iš kai kurių likusių nuotrupų galime spręsti, kad ir Aukštaičiuose būta tada lietuvių poetų. Stanislovas Moravskis savo atsiminimuose mini Darsūniškio kleboną, kun. Antaną Miedzogorskį (mirusį 1828 m.), kilusį, rodos, iš Ukmergės bajorų, kuris lotyniškai, lenkiškai ir lietuviškai rašinėjęs poeziją. Kai kurių kitų aukštaičių poetų, pvz., kun. Prano Savicko (apie 1778–1864) ir Ansgaro Rožėno (gimusio apie 1790), yra net išlikusių eilėraščių, nors ir kiek vėlesnių. Žodžiu tariant, galima sakyti, kad ne tik Žemaičiuose, bet ir „Lietuvoje“ buvo anuo laiku žmonių, kurie džiaugėsi lietuvių kalbos atgijimu, panašiai kaip džiaugėsi išgirdęs lietuvių kalbą tremtinys filaretas Kiprijonas Daškevičius, nors ir buvo kilęs net ne iš tikrosios Lietuvos, tik iš Lietuvos gudų krašto, iš tolimos Slanimo srities. 1828 II 24 jis rašė iš Maskvos: „...kai išgirdau lietuviškai dainuojant, širdis sudrebėjo ir kvapo pritrūko krūtinėje. [...] Nors lietuviškai nesuprantu, bet širdis nujaučia, pažįsta, kas yra sava.“

Sveiks, Ringaude

Drauge su lietuvių kalbos gaivinimo sąjūdžiu ėjo jau žymiai platesnę Lietuvos visuomenės dalį palietęs susidomėjimas gimtojo krašto istorija.

Tai visų pirma buvo bendrasis Europos kultūros gyvenimo reiškinys, nes istorijos mokslas

⁴ Plg. Vladimiro Gadono *Statystyka Xięstwa żmudzkiego* (1839) ir kun. Stanislovo Čerskio *Opis Żmudzkiej diecezji* (1830).

tada visur augo. Lietuvos istorijos mokslui didelės reikšmės turėjo Vilniaus universitetas. Tiesa, jis labiau kreipė dėmesį į vadinamuosius realiuosius mokslus. Tai buvo suprantama reakcija prieš senosios akademijos laikus, kada anie mokslai buvo apleisti. Vis dėlto kai kurie žymūs profesoriai (Jokimas Lelevelis, Ignas Danilavičius, Juozas Jaroševičius, Ignas Onacevičius) aukštai išskėlė Vilniaus universitete istorijos mokslą. Nuo tokio Danilavičiaus, anot prof. Augustino Janulaičio, ir prasideda mokslinis Lietuvos praeities tyrinėjimas. Iškeltas ir prof. Onacevičius, labiausiai dėl savo didelės meilės Lietuvos istorijai, kurią jis skiepijo gausiems klausytojams, tarp jų ir Daukantui, vėliau nukaršinusiam jį patį Petrapilyje.

Taigi didysis Vilniaus universiteto nuopelnas Lietuvos istoriografijai buvo tas, kad jis išauklėjo visą būrį vėliau pasireiškusių mūsų praeities tyrinėtojų. Ne vienas dar tebestudentaudamas gavo arčiau susidurti su Lietuvos istorija. Antai Daukantas dar Vilniuje rašė savo *Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių*; Kajetonas Nezabitauskis 1823 m. per viešuosius egzaminus skaitė rašinį apie lietuvių mitologiją; studentui Antanui Boleslovui Hlebavičiui, 1821 m. išspausdinusiam knygelę apie Vytautą ir rengusiam Algirdo ir Kęstučio gyvenimo aprašymą, universitetas 1822 m. skyrė 100 rublių dovanų. Stanevičius, studijuodamas literatūrą, klausė ir istorijos paskaitų, kaip matyti iš studentų įrašų knygos.

Domėjimąsi Lietuvos praeitimi kėlė ne tik mokslinis, bet ne mažiau ir literatūrinis veiksnys. Tuo metu Vilniuje dėl naujosios literatūrinės krypties kovojo jaunoji romantikų karta. Vienas iš pagrindinių romantinės pasaulėžiūros dalykų buvo poetiškas žavėjimasis senove, o ypač savojo krašto praeitimi. Lietuvos senovė su neįžengiamais šventaisiais miškais, su vaidilučių saugoma šventąja ugnimi, su vaidilų giesmėmis apie didvyrių žygius, o ypač tos karžygiškos kovos su geležimis apsikausčiais kryžiuočiais dėl tėvynės laisvės, – visa tai davė daug peno poetinei vaizduotei. Pamėgo Lietuvos istorijos motyvus savo poezijoje ir pats vilniškių romantikų vadas Adomas Mickevičius. Pažymėsime, kad ir artimas Stanevičiaus draugas Pranas Zatorskis pasireiškė, nors ir kiek vėliau, savo lenkiškąją poeziją iš Lietuvos istorijos. Iš lietuvių poezijos plačiai išgarsėjo Silvestro Valiūno „Birutės“ daina, apie kurią žinomas lenkų romantikas Kazimierz Brodziński (Kazimežas Brodžinskis) rašė Liudui Jucevičiui: „Jei jūsų poetas net nieko kito nebūtų parašęs, jau jis būtų vertas žymios vietos tarp XIX amžiaus literatūros garsenybių.“

Svarbiausias betgi veiksnys, taip plačiai kėlęs Lietuvos istorijos pamėgimą, buvo visuomeninis ar tiksliau sakant, patriotinis. Netekusiam laisvės kraštui gražios ir didingos praeities minėjimas buvo moralinės paguodos šaltinis dabarties priespaudoje, tautinės ambicijos žadintojas ir šviesių ateities vilčių palaikytojas. Savosios istorijos tyrinėjimas buvo stačiai laikomas patriotine pareiga. Atsirado todėl daug istorijos mėgėjų, kurie puolėsi tyrinėti Lietuvos praeitį ir apie ją rašinėti.

„Mūsų gadynės žmonės, tarsi pritrūkusys kuo bedžiaugties, dideliai pamėgo senovės dalykuose“, – pastebėjo Valančius. Suprantama, kad šalia vertingų istorijos raštų dažnai būdavo labai menkų moksliskai, nes jų autoriams ne kartą stigidavo atitinkamo išsilavinimo. Nestigo betgi patriotinio entuziazmo. Pagauti patriotinio noro išaukštinti savo tautą, tie istorikai sąmoningai gražindavo praeitį, stengdavosi nematyti jos tamsumų, netgi kartais nepabijodavo (pvz., Teodoras Narbutas) ir sufalsifikuoti istoriją.

Kas svarbiausiai rūpėjo tiems patriotiškiesiems istorijos mėgėjams, gražiai parodo šie Daukanto žodžiai: „Kas tikėtų, jog lietuvis žemaitis, šandie išjuoktas ir nuo visų paneigtas, pirm 500 metų būtų buvęs taip garbingas vyras, jei raštai to nedarodytų!“ Taigi ir norėta savo raštais parodyti, kokia didingai puiki yra mūsų istorija. Senovės kunigaikščiai, kaip ryškieji senosios Lietuvos galybės reprezentantai, buvo išaukštinti didvyrių didvyriais. „Myliu Gediminą, Algirdą ir Vytautą, nes jie sudaro Lietuvos didybę ir garbę“, – rašė prof. Onacevičius. Jo studentas

Antanas Hlebavičius savo monografijėlėje Vytautą nuolat vadina mūsų didvyriu, kukliai prisipažindamas, kad nesugebąs „atvaizduoti tokio didelio didvyrio žygių, kurie verti geriausios plunksnos“. Ten pat jis su pasididžiavimu rašo, kad „Lietuva, kadaise viešpataujant Lietuvos didvyriams Gediminui, Algirdui, Kęstučiui, Vytautui ir kitiems, Rusijai kniaziaus, totoriams chanus skyrė“. Augustas Kotzebue savo populiariojoje tada Prūsų istorijoje rašė, kad Vytautas suteikęs savo tėvynei garbę ir būtų galėjęs varžytis su senovės didvyriais. Mūsų senuosius kunigaikščius taip pat labai aukštino ir XVI amžiaus kronikininkas Motiejus Strijkovskis, kurio veikalas buvo pagrindinis mūsų nagrinėjamo meto Lietuvos istorikų šaltinis. Anot jo, Vytautas savo garbe viršijęs romėnų, graikų, persų karžygius; jam viešpataujant, Lietuva žydėjusi laime ir garbe; jis pats buvęs riterio garbės pavyzdys. Kęstutis – tai „nesugriaunamas Lietuvos mūras ir stiprus bokštas prieš vokiečių puolimus, Lietuvos ir Žemaičių Achilas, Hektoras, Ajaksas, Odisejas ir Heraklis“. Kitoje vėl vietoje Strijkovskis (Strijkovskis), prisimindamas seniau buvusias plačias Lietuvos sienas iki Naugardo ir t. t., ragina atkeršyti priešams ir ištraukti iš tamsybės nemirtingą garbę tėvų, kurie Maskvą, kada norėjo, priversdavo jiems nusilenkti; ragina atsiminti narsius savo valdovus Mindaugą, Narimantą, Vytenį, Gediminą, Algirdą, – trupinūsį savo ietį į Maskvos mūrus, – Kęstutį, kuris mušė kryžiuočius, lenkus bei mozūrus, – Jogailą, Vytautą... Tiesiog pamiršti, kad tai dar XVI amžiuje rašyti žodžiai, ir mintimi nukylti į *Aušros* laikus. Tai ta pati senovės garbe didžiavimosi dvasia, kurią jaučiame ir Maironyje: „Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo...“, „Iš kur dar Algirdas didus / Net kanus baudė ir gudus...“ ir t. t.

Panašiai ir Stanevičius, norėdamas iškelti Lietuvos senovės garsą, primena kunigaikščius, kurių garbė „linksmin' mumis nūnai“. Įdomu, tarp kitko, pažymėti, kad Stanevičius neužsimena apie Vytautą, kuris visų buvo labiausiai keliamas. Stanevičiui maloniausias bus buvęs Kęstutis, „iš žemaičių kuo stipriausias“.

Šviesi saulė užtekėjo...

Augustinas Voldemaras, kritikuodamas Antano Alekno Lietuvos istorijos vadovėlį, rašė:

Aš taipgi negalėčiau sutikti su autoriumi ir su kitais rašytojais, kad J. A. Giedraitis, Poška, Strazdas ir t. t. reiškia mūsų atgijimo aušrą. Jie dar visi priguli saulėlydžiui, o ne aušrai. Tai dar paskutiniai spinduliai senosios Lietuvos, iš kurių dargi net negalima matyti, ar bus apskrita, naujoji Lietuva.

Betgi tas teigimas nėra tikslus. Tiesa, sunku būtų buvę tada atspėti, kokia bus naujoji Lietuva, tačiau dabar, žiūrint iš daugiau kaip šimto metų perspektyvos, yra visai aišku, kad tai jau buvo pradžia naujos gdynės, priklausiusios nebe saulėlydžiui, o pirmutiniams naujosios Lietuvos spinduliams. Senojoje Lietuvoje dėl gerai žinomų istorinių aplinkybių lietuvių sąvoka buvo įgavusi valstybinę, o ne etninę prasmę; lietuvių ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos gyventojų piliečio sąvokos buvo tapusios lygiareikšmės. Lietuviškasis bajorijos patriotizmas senojoje Lietuvoje reikšėsi stipriomis pastangomis išlaikyti valstybinį Lietuvos savarankiškumą, kurį vis labiau silpnino unijų saitai. Mūsų bajorai kartais net grasino lenkams išmėtysią juos pro langus iš Lietuvos (Jonušas Radvila), bet toli gražu nerodė to priešinimosi svetimai lenkų kalbai ir kultūrai, kuri vis labiau brovėsi Lietuvon. Daukšos balsas – tai tik retas anam laikui lietuviškumo blykstelėjimas, neįstengęs sulaukyti bajorijos lenkėjimo. Ilgainiui dėl stiprėjančios unijinės dvasios įtakos lietuvių sąvoka daug kam beliko tik tam tikras stipresnis ar silpnėsnis istorinės tradicijos prisiminimas, pvz., kad ir Adomui Mickevičiui, kuris šiaip jau ir politiškai, ir kultūriškai, ir savo kalba jautėsi lenkas.

Ir štai XIX a. pradžioje mūsų rašytojai patriotiškai jau aiškiai akcentuoja lietuvių kalbą, tą ryškųjį tautinio skirtingumo ženklą. Karštai buvo skelbiama gimtosios kalbos meilė, stengtasi

sukurti savą literatūrą ir parodyti, kad lietuvių kalba literatūrai ne blogiau tinka kaip kitos kultūrinės kalbos, kad ji yra daili, tobula, turtinga. Visa tai buvo juk nauja mūsų kultūros istorijos eigoje ir aiškiai rodė jau ir tautinio atgimimo tegu dar ir pačius pirmuosius daigus, nes, gražiu prancūzo René Johannet pasakymu, nėra tautinio atgimimo, kuris nebūtų prasidėjęs kalbiniu renesansu. Būdinga, kad tuo metu ir kitos tautos ima labai kelti savo gimtąsias kalbas, kuone garbinti jas. Garsusis Herderis, kurio idėjų įtaka XVIII ir XIX amžių sąvartoje buvo labai reikšminga ne tik vokiečiams, rašė:

Comment [E2]: Nežinau, kaip transkribuoti pavardę (Erika)

Argi turi kuri tauta, netgi nekultūringa, ką mielesnio už savo tėvų kalbą? Joje glūdi jos visas dvasinis tradicijų, istorijos, religijos ir gyvenimo dėsnių lobynas, visa jos širdis ir siela. Tokiai tautai jos kalbą atimti arba niekinti reiškia atimti jos vienintelę nemirštamą nuosavybę, kuri nuo tėvų pereina vaikams.

Kreipdamasis į vokiečius, Herderis karštai ragino juos gerbti ir mylėti savąją kalbą. „Vokietai, kalbėk vokiškai!“ (*Rede deutsch, o du Deutscher!*) – šaukė jis viename savo eilėraštyje. Dar ryškesnis gimtosios kalbos svarbos išskėlimas pastebimas tuo laiku svetimųjų pavergtose tautose (pvz., čekuose, lenkuose), nes su savosios kalbos išlaikymu čia siejosi ir pačios tautos gyvybės išlaikymas. Taigi ir lietuvių tautinis sąjūdis, pasireiškęs visų pirma gimtosios kalbos gaivinimu, nebuvo kokia išimtis ir gražiai derėjo prie bendrojo Europos dvasinio gyvenimo fono.

Įsižiūrėję į XIX amžių galime pastebėti, kad lietuvių tautinis atgimimas vis stiprėdamas ėjo nepertraukiama gija nuo pat to amžiaus pradžios. Lemiamai jis pasireiškė, kai socialinis veiksnys jį stipriai parėmė. Ir štai *Aušra* buvo, galima sakyti, pirmą tautinę deklaraciją, padaryta jaunosios lietuvių šviesuomenės kartos, kilusios iš liaudies ir dėl to jau įstengusios galutinai nutraukti unijinės tradicijos ryšį, kuris ilgai prilaikė lietuvių tautinį atbudimą. Betgi, aukštai keldami lietuvių kalbą, garbindami istoriją, gėrėdamiesi tautosaka, aušrininkai turėjo savo pirmtakų jau ir XIX a. pradžioje. Ir todėl priešinga aukščiau cituotam Augustino Voldemaro teiginiui yra prof. Vaclovo Biržiškos pažiūra į XIX amžiaus pradžią: „Ne ‚Aušros‘ laikais, bet anuomet prasidėjo lietuvių atgimimas, kuris kai kuriais atžvilgiais pasirodė per ankstyvas ir dėl to nedavė tokių rezultatų, kaip ‚Aušra‘.“⁵

Įsiskaitę į Stanevičiaus „Šlovę žemaičių“ mes pajuntame bemaž tą pačią dvasią, kuri įkvėpė ir mūsų tautos atgimimo dainiaus Maironio poeziją: tas pats gimtosios kalbos išskėlimas, tas pats pasididžiavimas praeities garbe, tas pats kvietimas į tautinį darbą („...ką amžiai pagadino, čėsas yra sutaisyti“), tas pats liūdno dabarties konstatavimas ir pagaliau tas pats iracionalus tikėjimas šviesia tautos ateitimi. Maironis nakties apgaubtam Vilniui skelbė: „Žiūrėk, rytuose aušra jau teka, [...] laikai juk mainos“, o Stanevičius prieš kokią 80 metų tame pačiame Vilniuje piešė gražų ateities vaizdą, kaip „šviesi saulė užtekėjo...“

Tas „Šlovės žemaičių“ tautinės nuotaikos mums artimumas buvo gražiai iškeltas Vilniaus universiteto rektorius prof. Mykolas Biržiška kalboje (1940 II 8) perimant universitetą:

Tačiau ir senieji idealai, kurie švietė pirmiesiems sveikų lietuviškųjų Vilniaus universiteto tradicijų skelbėjams, prieš 100 metų brangus Vilniaus žemaičiams, tebūnie ir dabar jaunimo suprantami ir gyvendinami. Štai kaip juos 1823 m. rugpjūčio 3/15 d. išreiškė studentas Simanas Stanevičius savo „Žemaičių šlovėje“, skambančioje mums šandie stebėtina pranašystės giesmė, ypač suprantama mūsų metu, –

ir kalba buvo baigta ištaisai pacitavus Stanevičiaus eilėrašty.

⁵ Biržiška, *Lietuvių knygų augimo etapai*, p. 25.

...išsiskaidė neprieteliai

Neprietelius buvo pavergęs Lietuvą. Jo leteną ypač jaunimas juto ir svajėjo, kad Lietuvai šviesi saulė užtekėtų, o jos neprieteliai išsisklaidytų. Antai studentas Jonas Čėčotas, filomatas ir artimas Adomo Mickevičiaus draugas, 1823 m. savo eilėraštyje patriotiškai ilgėjosi: „O tu, žeme nelaimingoji! Kur dabar tavo gynėjai? Kada gi tavo derlioji dirva išvys laisvės saulę?“ Tuo gi tarpu sulaukta skaudžių persekiojimų iš caro, to „vaikų nugalėtojo“ (*zwycięzey nad dziatwą*), kaip jį dėl to vėliau sarkastiškai pavadino Mickevičius. Kaip tik 1823 m. brutaliomis bausmėmis ištiko Kauno, Kražių, Kėdainių, Panevėžio mokyklinį jaunimą. Ypač išgarsėjo tais pat metais iškilusi studentų filomatų ir filaretų byla, jos dalyvio Mickevičiaus vėliau įamžinta *Vėlinių* trečioje dalyje. Mat savo įtaringa šnipo uosle rusų valdžia juto, kad šita slapta studentų draugija, rūpindamasi savitarpio lavinimusi ir saviaukla, drauge puoselėjo ir patriotines viltis, taip nepageidaujamas virškinančio grobuonio ramiam saugumui. Antai filaretas Emerikas Stanevičius, vėlesnis 1831 m. sukilimo dalyvis, nurodinėjo, kad nereikia ribotis tik moksline veikla. „Tokia jau, matyt, – sakė jis toliau, – yra laiko dvasia, kad viskas siekia laisvės [...] mūsų jungas yra per daug šviežias, kad jo sunkumo nejaustumė.“ Juto tą neprietelių jungą ir Simanas Stanevičius, kurio pasakėčioje Žemaičių meška guodėsi Lietuvos arkliui: „Man lenciūgas ant kaklo, tau pančiai paliko.“

Bet dar ir daugiau neprietelių turėjo lietuvių tauta. Tai ne tik tie, kurie ją politiškai pavergė, bet taip pat ir tie, kurie niekino ar net spaudė jos gimtąją kalbą. Rūsčios žinios ateidavo ir iš Mažosios Lietuvos, kurios raštus dėl jų gražios lietuvių kalbos Stanevičius laikė pavyzdiniais. Ne kartą ten pasigirdavo pikti balsai, kad lietuvių kalbą reikia išnaikinti. Karštai užsistojo už lietuvių kalbą Liudas Rėza ir ypač Zigfridas Ostermejeris, kuris 1817 m. savo brošiūroje nurodinėjo, kad kalbos atėmimas esąs toks pat neteisingas, kaip ir kiekvienas vogimas; tai būtų didžiausio pasipiktinimo vertas despotizmas (*die empörendste Tyrannei und schreiendste Despotie*).

Didžiojoje Lietuvoje tuo tarpu stiprėjo lenkinimo banga. Žymusis XVIII ir XIX amžių sąvartos lenkų veikėjas Hugo Kołłątajus (Kolontajus) viename savo veikale (tiesa, išspausdintame jau vėliau, po jo mirties) įrodinėjo, kad viena iš svarbiųjų žuvusios Respublikos silpnumo priežasčių buvo jos kalbinis įvairumas, kliudęs išugdyti politiškai stiprų vienalytį tautinį kūną; slaviškas šnektas reikėję sulieti su lenkų kalba, o svetimas (t. y. lietuvių kalbą) išnaikinti (*wyćpić*). Kad kiti taip ciniškai ir aiškiai tos minties nepareiškę, tai dar nesako, kad ji būtų jiems svetima buvusi. Ypač tiems lenkų patriotams, kurių rankose buvo Lietuvos krašto švietimo reikalai.⁶ Vilniaus universitetą ir mokyklą jie siekė padaryti tikrais lenkiškos dvasios židiniais. Ne be reikalo tas pats Kołłątajus rašė Vilniaus universiteto rektoriui Jonui Sniadeckiui: „Jeigu Vilniuje šviesa nebūtų sužibusi, tai gal ir iš viso būtų užgesusi lenkams ir jų kalbai.“

Švietimo vadovybės nedraugingumu lietuvių kalbai greičiausiai ir reiktų paaiškinti, pvz., lietuvių kalbos katedros neįsteigimą, nors jos reikalavimas buvo 1822 m. visai rimtai pagrįstas. To nedraugingumo lietuvių kalbai pasireiškimų aptinkame ypač mokyklų vizitatorių raportuose, nors archyvinė medžiaga dar ir ne daugiausia teiširta. Štai vienas vizitatorius 1824 m. savo raporte universitetui, kurio žinioje buvo visos krašto mokyklos, praneša, kad radęs, jog Šipilių (? *w Śypelach*) pradinėje mokykloje mokyta tik lietuviškai, tad įsakęs būtinai visus mokyti lenkiškai, o lietuviškai tik tuos, kurių tėvai patys to panorėtų. Ėjo lenkinimas, kaip to buvo norėjęs Kołłątajus. Mokyklų vizitatorius Jonas Chodzka pyko, Kražių gimnazijoje 1821 m. (tada ją kaip tik baigė Simanas Stanevičius) radęs daug mokinių, per maža apsipratusių (*oswojonych*) su lenkų kalba. Jonas Kasakovskis, 1806 m. vizituodamas Žemaičių Kalvarijos mokyklą, skundėsi, kad „bemaž visi mokiniai ateina mokyklon, lenkų kalbos nemokėdami“. Toje mokykloje buvo ir

⁶ Plg. S. Pigoń, *Księcia Adama Czartoryskiego troski o język i literaturę polską*, Wilno, 1931.

griebtasi drastiškų priemonių prieš lietuvių kalbą. Antai prof. kun. Juozas Mickevičius pagyrė kaip naudingą ir 1808 XII 13 per savo vizitaciją patvirtino Kalvarijos mokykloje praktikuotą draudimą mokiniams net tarpusavyje bet kada kalbėtis žemaitiškai, kad greičiau išmokyti lenkiškai; specialūs cenzoriai sekdamo mokinius ir pranešdavo mokyklos vyresnybei apie kalbančius lietuviškai, kurie būdavo viešai sugėdinami.⁷

Didelis rūpestis ėmė lietuviybės mylėtojus, galvojant apie lietuvių kalbos, o drauge ir pačios tautos likimą. Savo veikale apie lietuvių kalbą kun. Bohušas priminė: „Ta yra tiesa, kad, norint tautą sunaikinti, reikia jai atimti kalbą.“ Tą pačią mintį, tik karštesniais žodžiais kėlė ir Daukantas: „Kalba atskir pačias gimines vienas nuo antrų: dėl to gi yra didžiausia privileija [= privilegija], kurios nekoksai kraugerys negal jam išplėsti, negut vienu kartu tiktai su jo gyvybe.“

Liūdna ir pikta buvo mūsų patriotams, kad Lietuvoje dažnas šviesuolis ar šiaip bajoras niekino lietuvių kalbą ir jos gėdijosi kaip „muzikiškos“. Poška guodėsi Čackiui, kad

...liežuviu prigimtu visi kalbėt gėdis,
Švečiopai jau žiaverno, kitaip pasirėdė,
O kiti didžiai juokias iš kalbos tėviškos
Ir nenori girdėti mūsų lietuviškos.

Bet norint apsaugoti lietuviybę nepakako drauge su Valiūnu užsispirti: „Mes dėl balso pustburnių savo keliu bėkim ir, jog gimėm žemaičiais, neišsižadėkim“, o reikėjo drauge su tuo pačiu Valiūnu „gelbėt žemaičių liežuvį per raštą“. Reikėjo ugdyti kalbą, kurti literatūrą, stengtis sulyginti ją su kitomis kultūrinėmis kalbomis ir tuo būdu įveikti lietuvių kalbos priešus. Tai ir buvo didysis patriotinis akstinas, įkvėpęs Stanevičiaus ir kitų jo plunksnos draugų literatūrinę veiklą. „Norėjau vėl mano raštu parodyti neprieteliams Lietuvos ir Žemaičių kalbos, jog kiekvienas norįs gal rašyti lietuviškai, jei tur spėką*, lygia dalia kaip ir kita išdailinta jau kalba“, – rašė Daukantas *Darby* pratarmėje. Neabejota, kad tada ir lietuvių kalbos neprieteliai turės išsisklaidyti, „rankas ant akių uždėję“.

Šimtabalsis garsas lėkė

„Šlovę žemaičių“ Stanevičius pavadino aukšta daina. Pagal įprastinę poetikos vadovėlio terminologiją bus tai odė. Tas poezijos žanras buvo anuo metu labai populiarus, paties poezijos įstatymų leidėjo Boileau (Bualo) kanonizuotas. XIX a. pradžios lenkų poezija knibždėte knibždėjo odžių, ir lenkų literatūros istorikai ne be pagrindo aną pamėgimą pavadino odomanija. Anot prof. Józefo Kallenbacho (Juzefo Kalenbacho), odė buvo kiekvieno save gerbiančio, o ypač pradedančio poeto svajonė. Antai ir mūsiškis Strazdas šalia savo populiariųjų lietuviškų liaudiškų dainelių sudėstė iškilmingą lenkišką odę Rygos miesto garbei. Dabar, tiesa, tų odžių daugumas jau visai pamirštos, ir nebent Adomo Mickevičiaus „Odė jaunystei“ tebežavi skaitytoją.

Iš odės reikalauta svarbaus objekto: didvyrių pagerbimo, žavėjimosi ir stebėjimosi gamtos gaivalais (audra, jūra, saulė...), moralinių vertybių aukštinimo, o drauge iškilmingo,

⁷ Iš mokyklų kuratorijos raštų, nr. 43 (1808), Vilniaus valstybinis archyvas. Originalo ištrauka: „W Xiędze obrad domowych znalazłszy pod dniem 4° Listopada w Roku 1806 pożyteczną ustawę na sessyi Zgromadzenia uchwaloną, służącą do łatwiejszego i prędszego nauczenia się ięzyka polskiego, a zakazującą uczniom używania ięzyka Zmuydzkiego w obcowaniu między sobą gdziekolwiek pod karą zawstyżenia publicznego w szkole każdego, ktotyby od wyznaczonych censorow doniesiony i przekonany o niedopełnieniu tey ustawy został; jako pożyteczno i opóźnieniu postępkę w naukach dzielnie zaradziącą potwierdziłem i dla zachowania powszechnego w tey szkole nadał w Xiędze zalecen umiescilem.“

* Spėka – jėga. (Red.)

nekasdieniško stiliaus, pilno retoriškų sušukimų, kreipimosi formų, epitetų. Grandiozinių vaizdų sukaupimas, sąmoningai nenuoseklus minties šokinėjimas, net nutraukimai (*beau desordre*, kaip rašė Boileau) – visa tai turėjo rodyti autoriaus tikrą ar tariamą jaudinimąsi, apie didžius dalykus rašant. Vilniaus universiteto iškalbos profesorius Pilypas Nerijus Goliauskis savo poetikos vadovėlyje, sulaukusiame trijų leidimų ir mažiausiai per 30 metų vartotame visose Lietuvos mokyklose, apie odes šitaip rašė:

Jos turi reikšti didelius, staigius ir gaivalingus širdies jausmus; jose turi atsispindėti kažkokia nepaprasta jėga, panaši į greitą potvynio vandenį ar viesulingai išsiveržiančią ugnį. Aukštu laipsniu turi pasirodyti nusistebėjimas, džiaugsmas, liūdesys, dėkingumas, pagarba. Odė negali būti labai ilga, nes negalima ilgai išlaikyti dvasinio įtempimo, ir pagauņas entuziazmas po tam tikro laiko taip pat silpsta.⁸

Stanevičiaus „Šlovė žemaičių“ gerai atitinka tuos pseudoklasikinės odės reikalavimus. Jos objektas yra svarbus, o stilius retoriškai iškilmingas. Taip ir tinka pilnai patoso deklaracijai, kad uždegtų klausytojo jausmus, paveiktų jo dvasią. Daug čia retoriškų sušukimų, reikalavimų, raginimų, konstatavimų: „Mačiau Vilnių, šauną miestą“, „Ką amžiai pagadino, čėsas yra sutaisyti“, „Sveiks, Ringaude, mūsų tėve“, „Garbę jūsų skelbdink, Dieve“, „Štai žemaičių surinkime šlovė jūsų prisikėlė“, „Veizdėk, sviete nusiminęs“. Randame „Šlovėje žemaičių“ pseudoklasikinės odės mėgstamą abstrakčių sąvokų suasmeninimą ar sualegorinimą: „Šimtabalsis garsas lėkė, ilgus sparnus plasnodamas, nepaliaudams šaukė, rėkė...“ Pagaliau ir epitetas *šimtabalsis* yra būdingas pseudoklasikinei poezijai, kuri mėgo tokius sudurtinius epitetus, kaip *auksasparnis*, *auksaskruostis* ir t. t.

Vis dėlto, nors „Šlovės žemaičių“ forma ir pseudoklasikinė, galima jausti joje jau padvelkus romantinę dvasią. Sugretinkime ją su Mickevičiaus „Ode jaunystei“, kuri, anot lenkų literatūros istoriko Stanisława Dobrzyckio (Stanislavo Dobrzyckio), savo forma galėtų būti tipingas pseudoklasikinės odės pavyzdys. Tačiau jos dvasia, tasai jaunatviškas entuziazmas jau romantiškas. Argi būtų galėjęs blaivus racionalistas pseudoklasikas drauge su „Odės jaunystei“ autoriumi entuziastingai šaukti: „Ten siek, kur žvilgis nepasiekia; laužk tai, ko protas nesulaužo“; tas, kuris pamaldžiai lenkėsi šalto proto visagalybei! Mickevičiaus odė – tai gaivalingas jausmo, širdies, vaizduotės ir apskritai iracionaliųjų žmogaus dvasios pradų triumfas prieš sušablonėjusį, egoizmo kiautan susitraukusį racionalizmą.

Toks jaunatviškas entuziazmas, tiesiog iracionalus tikėjimas tautos ateitimi trykšta iš „Šlovės žemaičių“. Juk blaivūs, realias aplinkybes šaltai apsvarstančio proto argumentai, paremti ir mokslo žmonių pesimistiškais pasisakymais apie lietuvių kalbos likimą, rodos, nesugriaunamai lėmė lietuvių tautai mirtį.

Dar sugretinkime „Šlovę žemaičių“ su Dionizo Poškos ode Ksaverui Bohušui ir Jokimui Leleveliui pagerbti („Pas kunigą Xawera Bohusza Lietuwi yr Jokima Leleweli mozura – rasztas ziemaytczia metuse 1810“). Abejūr panašios patriotinės mintys, panašus žavėjimasis praeities garbe ir gimtosios kalbos meilės kėlimas. Betgi ryškiai skiriasi nuotaika, visai kitoks patosas. Kaip ir visoje savo kūryboje, taip ir šioje odėje tipingasis mūsų pseudoklasikas Poška lieka daugiau refleksijos, protavimų žmogus, o ne entuziastingas atgimstančios lietuviybės skelbėjas. Ir štai – senyvasis Poška tyliai džiaugiasi, kad atsiranda ir žymių lietuviybės draugų („Mūsų verksmo valandoj reta gera diena, o man ta yra linksmi, ta yr tiktai viena, kurioj girdžiu, jog yra dar žmonės teisingi, meilininkai tėvystės, o dar išmintingi“), o jaunuolis Stanevičius džiūgaute džiūgauja dėl marinosios lietuvių tautos gajumo. Poška svarsto ir įrodinėja („...mokykit lietuvių pasaulį“; „Tarkit, dėl ko gi kalbų svetimųjų ieško“, nors „Mendogs, Vitolds, Jagiels

⁸ P. N. Goliauskis, *O wymowie i poezyi*, 3 leid., Wilno, 1808, p. 507.

Vladislava visados lietuvišku liežuviu bylavo“; „Sakykit, teužlaiko meilę ir vienybę“), o Stanevičius su nesvyruojančiu įsitikinimu skelbia: „Lietuvos senos giminės pražuvime sveikos liko!“ Poška kukliai viliasi („Tuos mano žodžius kiekviens tegu laiko...“), o Stanevičius įspūdingai pranašauja Lietuvai saulę patekant.

Ir štai himno iškilmingumu suskambėjo Stanevičiaus „Šlovė žemaičių“ – kaip galinga tautos gyvatos giesmė.

[1950]

Vincas Masiūnas, *Rinktiniai raštai: senoji Lietuvos literatūra, XIV knyga*, sudarė Jonas Šlekys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 445–466.